

Van humanitair tot politiek probleem

Het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen van 1965 tot 1975

Van humanitair tot politiek probleem

Het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen van 1965 tot 1975

Masterscriptie

Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief

Esther Graafland

0443255

Onder begeleiding van Mathieu Segers

Instituut Geschiedenis

Universiteit Utrecht

Foto op titelpagina: 'muurschildering van een Palestijnse vluchteling in Jabalya vluchtelingenkamp in de Gazastrook', online via: <http://www.maanimages.com/ShowImage.php?photoid=18448> (12 juli 2010).

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
Het Arabisch-Israëliisch conflict.....	4
Verschillende auteurs, verschillende meningen.....	5
Onderzoeksvraag en opzet	8
2. Voorgeschiedenis	10
Het ontstaan van het Arabische vluchtelingenprobleem.....	10
Het traditionele standpunt van Nederland.....	12
Opkomst Palestijns nationalisme.....	15
3. Het ministerschap van Luns	20
Gevolgen van de Zesdaagse Oorlog.....	20
Luns als postbode.....	24
Naar een meer uitgebalanceerd standpunt.....	26
Onthouding van stemming in de Verenigde Naties.....	28
4. De jaren Schmelzer	32
Voortzetting van het beleid van Luns	32
Een Nederlandse stem vóór de Palestijnen	35
Europese druk of Nederlandse keuze?.....	36
5. Periode Van der Stoep	39
Opnieuw continuering van het beleid.....	39
De Oktoberoorlog.....	40
Olie als wapen	42
Verklaring van de Negen	45
Gevolgen van de oliecrisis.....	47
De PLO als deelnemer aan de plenaire vergadering	50
Een duidelijke stellingname.....	52
Kritiek over de Nederlandse onthouding.....	55
6. Epiloog	58
7. Conclusie	60
Beantwoording onderzoeksvraag	61
8. Literatuur	64
Geraadpleegde archieven.....	64
Geraadpleegde werken	64
Resoluties van de Verenigde Naties.....	66
Uitgaves van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.....	67

1. Inleiding

Het Arabisch-Israëliisch conflict

De datum 14 mei 1948 heeft zowel een positieve als een negatieve weerklank in de geschiedenisboeken. Allereerst markeert deze datum het begin van de Joodse staat Israël, voor velen een vreugdevolle dag. Tegelijkertijd staat deze datum onder de Arabische bevolking in het gebied bekend als *al-Nakbah*, de ramp. Het begin van de staat Israël luidt immers ook het begin in van het nog steeds voortdurende Arabisch-Israëliische conflict en daarmee van het zogeheten 'Palestijnse vluchtelingenprobleem, doordat vele duizenden Palestijnen uit het nieuwe land wegvluchten. De positie van de Palestijnse bevolking in het gebied is vandaag de dag nog steeds een van de lastigste factoren in het conflict dat Israël met haar Arabische buurlanden heeft.

Voor de internationale gemeenschap en voor de Nederlandse regering is het probleem van een Palestijns thuisland lange tijd echter een ondergeschikt probleem geweest in de problematiek van het Midden-Oostenconflict. In eerste instantie spelen de Palestijnse vluchtelingen zelfs helemaal geen rol in het debat over het Midden-Oosten. In de ogen van Den Haag bestaat er geen Palestijnse bevolking, slechts een 'Arab population in Palestine', aldus minister Sassen in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 1948.¹ Inmiddels staat in het beleidsprogramma van de Nederlandse overheid te lezen dat een oplossing voor het conflict in het Midden-Oosten pas stand kan houden wanneer er sprake is van een veilige en erkende staat Israël, maar ook van een levensvatbare Palestijnse staat.² Ergens in de tientallen jaren tussen deze twee uitspraken is het Nederlandse beleid wat betreft de Palestijnen ingrijpend veranderd.

Door de jaren heen is er veel geschreven over de Nederlandse houding ten aanzien van het Arabisch-Israëliisch conflict. In deze onderzoeken is het Nederlandse beleid ten opzichte van de Palestijnen vaak een onderbelicht gebied en ook noemen de meeste onderzoeken 'het vluchtelingenprobleem' of het 'probleem van de Palestijnen' slechts zijdelings. Zo besteed Soetendorp, die aan de Rijksuniversiteit Groningen promoveerde op het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliisch conflict, slechts enkele pagina's in zijn boek aan de omslag van het Nederlandse beleid ten opzichte van de Palestijnen.³

¹ *Palestina in de Verenigde Naties: Tweede Algemene Vergadering*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, nummer 10 (Den Haag, Staatsuitgeverij: 1948), 79.

² Beleidsprogramma 2007-2011, hoofdstuk 1.2, online via: www.regering.nl (21 juli 2009).

³ R.B. Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel. Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliisch conflict* (Leiden, Uitgeverij Martinus Nijhoff: 1983), 107-112.

Verschillende auteurs, verschillende meningen

Ondanks het feit dat de meeste auteurs weinig aandacht schenken aan de kwestie van de Palestijnen concluderen de meeste auteurs wel dat er een bepaalde verandering heeft plaatsgevonden in het Nederlandse beleid.⁴

Veel Nederlandse kranten zagen in 1973 de oliecrisis als het grote omkeerpunt in het beleid van de Nederlandse regering. Sommige kranten noemden zelfs één specifieke datum; 6 november 1973, wanneer de negen landen van de Europese Gemeenschap – Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, België, Luxemburg, Duitsland, Italië, Denemarken, Ierland en Nederland – een gezamenlijke verklaring uitgaven waarin onder andere te lezen is dat zij van mening zijn dat een vredesakkoord ook de erkenning moet inhouden dat ‘bij de vestiging van een rechtvaardige en duurzame vrede rekening moet worden gehouden met de legitieme rechten van de Palestijnen’.⁵ Naar aanleiding van dezelfde verklaring kopt het Parool zelfs ‘keerpunt 73?’⁶ en de Haagse Courant schrijft dat de Nederlandse regering een ‘pro-Arabisch’⁷ standpunt innam. Volgens de kranten zou – onder druk van de andere landen van de Europese Gemeenschap – de Nederlandse regering van haar pro-Israëlische beleid zijn afgestapt.

De meeste auteurs die langdurig onderzoek hebben gedaan naar het Nederlandse buitenlandse beleid noemen echter niet één vaste datum als het omslagpunt in het Nederlandse beleid maar zien het meer als een koersverandering die verschillende jaren duurt. Opvallend is dat verschillende auteurs ook verschillende oorzaken aangeven voor deze koersverandering. Daarmee samenhangend plaatsen de schrijvers de verandering van het Nederlandse beleid in verschillende periodes in de geschiedenis.

Degene die de beleidsverandering het vroegst in de geschiedenis legt is Soetendorp. Volgens hem erkende minister Luns al in 1970 dat de Palestijnse bevrijdingsorganisaties die de Palestijnse Arabieren vertegenwoordigden als derde partij moesten deelnemen aan onderhandelingen tussen Israël en de Arabische staten. Minister Luns verklaarde openlijk dat het vluchtelingenprobleem vanaf de Zesdaagse Oorlog in '67 een politieke dimensie had gekregen.⁸

Ook Schaper beschrijft een koersverandering die begint onder minister Luns, die volgens Schaper vanaf het begin van zijn ministerschap een zekere toenadering zocht tot de Arabische landen. Daarnaast kwam hij, door een groeiende politieke bewustwording van de Palestijnen, tot het inzicht dat alleen humanitaire hulp niet genoeg kon zijn voor een oplossing

⁴ Zie bijvoorbeeld: M. van Leeuwen e.a., e.a., *Het woord is aan Nederland, Thema's van buitenlands beleid in de jaren 1966-1983* (Den Haag, Staatsuitgeverij: 1983), 34. Waar hij schrijft; ‘Na 1973 hadden Nederlandse regeringen meer dan ervoor oog voor de politieke aspecten van het Palestijnse vraagstuk’.

⁵ ‘EG eensgezind over Midden Oosten’, *De Volkskrant*, 7 november 1973.

⁶ ‘Keerpunt '73?’, *Het Parool*, 8 november 1973.

⁷ ‘Van der Stoels mislukking’, *Haagse Courant*, 7 november 1973.

⁸ R.B. Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel. Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëlisch conflict* (Leiden, Uitgeverij Martinus Nijhoff: 1983), 107-108.

van het Palestijnse vluchtelingenprobleem.⁹ Ondanks dat minister Luns dit al in 1969 zei, plaatst Schaper het grootste omslagpunt op het moment dat Schmelzer minister van Buitenlandse Zaken wordt in 1971.

Volgens Schaper komt dit doordat er twee verschillende denkwijzen waren over de koers van de Nederlandse buitenlandse politiek, de 'Atlantici' en de 'Europeanen'.¹⁰ De eerst genoemde categorie vond een hechte militaire samenwerking met de Verenigde Staten van het grootste belang, terwijl de 'Europeanen' vooral de economische en politieke samenwerking tussen de West-Europese staten het belangrijkste vonden. Schaper stelt dat Luns een duidelijke Atlanticus was, terwijl Schmelzer meer een Europeaan was. Dit was de reden waarom Schmelzer uiteindelijk – onder druk van de Europese partners – een duidelijkere koers wat betreft het Nederlandse beleid ten opzichte van de Palestijnen durft uit te zetten. Dit blijkt vooral uit het Nederlandse stemgedrag in de Verenigde Naties, zo concludeert Schaper, alwaar Nederland in 1971 vóór een resolutie stemt waarin de politieke rechten van de Palestijnen erkend worden.¹¹

Hellema besteedt in zijn onderzoek naar de oliecrisis van 1973 slechts zijdelings aandacht aan de Palestijnen. Hoewel de verklaring van de Negen na de oliecrisis het keerpunt lijkt heeft de echte ommezwaai volgens Hellema dan al plaatsgevonden in 1972 wanneer Nederland in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties vóór resolutie 2949 stemt, waarin wordt gesproken over legitieme rechten voor de Palestijnse bevolking.¹² Een reden voor het begin van deze beleidsverandering in 1972 geeft Hellema echter niet.¹³ De verdere koersverandering ten tijde van de oliecrisis in 1973 had te maken met internationale samenwerking en dan vooral met de samenwerking van de negen landen van de Europese Gemeenschap. Hij beschrijft dit echter als het einde van een lange ontwikkeling.¹⁴

Ten slotte beschrijft van Leeuwen een veeleer genuanceerde verandering van het Nederlandse beleid. Ze noemt de inspanningen van minister Luns wat betreft de Palestijnen 'nogal mager' en stelt dat minister Schmelzer 'zich huiverig toonde' de politieke aspecten van het Palestijnse probleem te erkennen¹⁵. Hoewel van Leeuwen stelt dat de veranderingen wat betreft het Nederlandse beleid rond 1967 begonnen met de opkomst van het Palestijns nationalisme, kreeg de Nederlandse regering volgens haar pas vanaf 1973 meer aandacht voor de politieke aspecten van het conflict tussen Israël en de Palestijnen.¹⁶ De Oktoberoorlog en de

⁹ H.A. Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict. Het regeringsbeleid in de jaren 1967-1973', *Internationale Spectator*, april 1975, 232.

¹⁰ Ibidem, 235.

¹¹ Ibidem, 236.

¹² Ibidem, 97.

¹³ Ibidem, 18.

¹⁴ D. Hellema, C. Wiebes, en T. Witte, *Doelwit Rotterdam. Nederland en de oliecrisis 1973-1974* (Den Haag, Sdu Uitgevers: 1998), 18.

¹⁵ van Leeuwen, *Het woord is aan Nederland, Thema's van buitenlands beleid in de jaren 1966-1983*, 20, 34.

¹⁶ Ibidem, 20.

daaropvolgende olieboycot van de Arabische olie-exporterende landen was hiervan de belangrijkste oorzaak aldus van Leeuwen.¹⁷

Wat betreft het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen bestaan bij de hierboven genoemde auteurs verschillende meningen over de oorzaken van de beleidsverandering, namelijk dat onder leiding van minister Luns het beleid een belangrijke wending maakte, doordat Luns – mede door zijn vele reizen naar Arabische landen – zijn pro-Israëliëse standpunt losliet en de Arabische kant van het conflict meer ging benadrukken. Een tweede mening is dat juist onder de opvolger van Luns, minister Schmelzer, het beleid de belangrijkste veranderingen onderging, mede omdat minister Schmelzer Europese samenwerking belangrijk vond en onder druk van de Europese partners besloot een andere koers te varen wat betreft de Palestijnen. Ten slotte bestaat er nog de mening dat de oliecrisis het grootste omslagpunt is geweest in het Nederlandse buitenlandse beleid. Onder druk van de Arabische landen besloot minister Van der Stoep te zwichten en een nieuw standpunt in te nemen ten aanzien van het Palestijnse probleem.

Wanneer de verschillende oorzaken die genoemd worden naast elkaar gezet worden kan grofweg een scheiding worden gemaakt tussen interne en externe factoren die ervoor gezorgd hebben dat het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen langzaam veranderde. Onder interne factoren verstaan we de veranderende denkbeelden van Luns zoals Soetendorp en Schaper deze beschrijven. Dit is een interne factor aangezien de veranderende denkbeelden van Luns van binnenuit invloed hebben gehad op het Nederlandse buitenlandse beleid. Soetendorp en Schaper benadrukken beide deze verandering, hoewel volgens Schaper de uiteindelijke omslag het gevolg is van een combinatie van interne en externe factoren.

Naast de veranderde denkbeelden van Luns stelt Schaper namelijk dat de belangrijkste omslag van het Nederlandse beleid ten tijde van Schmelzer is geweest, die onder grote druk van de Europese Gemeenschap besloot de Nederlandse standpunten aan te passen. De invloed van de acht andere lidstaten is een externe factor die invloed heeft op het Nederlandse beleid. Hellema en van Leeuwen stellen dat de Nederlandse beleidsverandering volledig het gevolg is geweest van externe factoren, Hellema stelt hier dat de invloed van de Europese Gemeenschap de oorzaak is, terwijl van Leeuwen de verantwoordelijkheid legt bij de Arabische landen. Deze zouden door middel van de olieboycot zoveel druk hebben uitgeoefend op de Nederlandse regering dat zij haar beleid aan heeft gepast aan de wensen van de Arabische landen. Ook dit is een duidelijke externe factor die invloed heeft op het Nederlandse beleid.

De verandering in het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen kan dus het gevolg zijn geweest van interne factoren, externe factoren of een combinatie van deze twee. Het feit dat de verschillende auteurs het hierover niet eens zijn en het gegeven dat het Nederlandse

¹⁷ Ibidem, 34.

beleid ten aanzien van de Palestijnen een onderbelicht gebied is in de onderzoeken naar deze periode maken het juist interessant om de koersverandering in het Nederlandse beleid nader te onderzoeken.

Onderzoeksvraag en opzet

In deze scriptie zal de nadruk liggen op het Nederlandse beleid ten opzichte van de Palestijnse bevolking in het Midden-Oosten en met name op de verandering die plaats heeft gevonden in dit beleid. Hoewel de genoemde auteurs verschillende conclusies trekken wat betreft de oorzaken van deze verandering, plaatsen alle auteurs de verandering in het beleid tussen 1967 en 1974. Voor deze tijd speelde het Palestijns vluchtelingenprobleem in Nederland politiek gezien nauwelijks een rol van belang¹⁸ en hulp aan de Palestijnen beperkte de Nederlandse regering tot humanitaire hulp.¹⁹ De Zesdaagse Oorlog in juni 1967 zorgde voor een ontluiking van het Palestijns nationaal bewustzijn, door de groei van het aantal vluchtelingen en een zekere teleurstelling in de pogingen van Arabische broederlanden om de situatie van de Palestijnen te verbeteren.²⁰ Dit nationalisme uitte zich in de jaren die volgden door verschillende terreurdaden in Israël en daarbuiten. Dit zorgde ervoor dat het Palestijnse probleem ook in Nederland op de politieke agenda kwam te staan.²¹

Hoewel het Nederlandse beleid ten opzichte van de Palestijnen ook na 1974 nog verandert, focust deze scriptie zich op de belangrijkste omslag die dan al heeft plaatsgevonden, namelijk de verandering van het Nederlandse politieke beeld van de Palestijnen. Aangezien de verschillende auteurs de belangrijkste omslag allemaal binnen deze periode plaatsen is het logisch deze periode te nemen om te zoeken naar het moment van de omslag in het beleid. Wanneer dit moment gevonden is kan daarna bepaald worden wat precies de oorzaak was voor de Nederlandse regering om het beleid ten aanzien van de Palestijnen te veranderen. Vervolgens kan dan geanalyseerd worden of de oorzaak van de Nederlandse beleidsverandering een interne, dan wel een externe factor van invloed was of wellicht een combinatie van deze twee.

Deze verandering van het beleid zal worden onderzocht aan de hand van de volgende onderzoeksvraag; in hoeverre was de omslag in het Nederlandse beleid een gevolg van interne ontwikkelingen in de visies van ministers dan wel een gevolg van externe druk van de Europese partners? Hiertoe zal eerst een inleidend hoofdstuk volgen waarin het traditionele standpunt van de Nederlandse regering wat betreft de Palestijnen wordt besproken en de opkomst van het Palestijns nationalisme wordt behandeld. Vervolgens zal het Nederlandse buitenlandse beleid

¹⁸ Ibidem, 11.

¹⁹ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict. Het regeringsbeleid in de jaren 1967-1973', 231.

²⁰ Van Leeuwen, *Het woord is aan Nederland, Thema's van buitenlands beleid in de jaren 1966-1983*, 11.

²¹ Ibidem, 11.

tussen 1967 en 1974 wat betreft de Palestijnen – en waar nodig Israël – besproken worden. Dit wordt gedaan aan de hand van verschillende oorzaken die genoemd worden als mogelijke oorzaken van de verandering van het beleid, namelijk de regeerperiode van minister Luns, gevolgd door de regeerperiode van minister Schmelzer en ten slotte de groeiende druk van de landen van de Europese gemeenschap rond de oliecrisis tijdens het ministerschap van Van der Stoel.

De onderzoeksgegevens die gebruikt worden om tot een beantwoording van de onderzoeksvraag te komen zijn afkomstig van verschillende bronnen, zoals boeken, tijdschriften en dagbladen. De jaarboeken van het ministerie van Buitenlandse Zaken en de verslagen van de verschillende vergaderingen van de Verenigde Naties zijn ook een belangrijke bron van informatie. Daarnaast zijn er verschillende primaire bronnen die van groot belang zijn geweest voor dit onderzoek. Ten eerste is gebruik gemaakt van de kamerstukken van de Eerste en de Tweede Kamer, die inzake het gevoerde beleid veel informatie bevatten. De kamerstukken omvatten zowel de verslagen van de handelingen van de Staten-Generaal, als memories van toelichting, verklaringen van ministers en de schriftelijke antwoorden op vragen van kamerleden.

De andere primaire bron betreft het nationaal archief en in het bijzonder het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken en het archief van de Permanente Vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties te New York. Daarnaast is gebruik gemaakt van het archief van het Kabinet van de Minister-President. Deze archieven bevatten onder andere brieven, beleidsstukken en notities en daarmee waardevolle informatie over het ontstaan van Nederlandse standpunten en de ontwikkeling daarvan. Daarnaast zijn de archieven voor deze scriptie belangrijk aangezien deze ten tijde van de onderzoeken van Soetendorp, van Leeuwen en Schaper nog niet openbaar waren. Hierdoor is het voor dit onderzoek mogelijk over informatie te beschikken waartoe zij nog geen toegang hadden.

2. Voorgeschiedenis

Het ontstaan van het Arabische vluchtelingenprobleem

Voor de Eerste Wereldoorlog bestonden de staten in het Midden-Oosten nog niet in hun huidige vorm, maar maakte het gebied deel uit van het Ottomaanse rijk. De Ottomaanse heersers stonden negatief tegenover de immigratie van Joden in het huidige Palestina omdat de Ottomanen vreesden voor een nationaliteitenprobleem waarbij de – voornamelijk Europese – immigranten zich zouden willen afscheiden van het Ottomaanse rijk, terwijl de Palestijnse bevolking in het gebied het Ottomaanse gezag niet in twijfel trok.²² Om de immigratie te beperken werden vanaf 1882 immigratiebeperkingen ingevoerd en ook kwamen er beperkingen op het aankopen van land door immigranten.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was het Ottomaanse rijk een bondgenoot van Duitsland en daarom was het rijk in oorlog met de Britten, die de macht hadden in onder andere Egypte. Vanaf 1915 was er contact tussen de Britse hoge commissaris te Caïro Sir Henry McMahon met Sayyid Hussein, de *sharif* van Mekka.²³ Tijdens deze ontmoetingen sprak McMahon de belofte uit dat 'Great Britain is prepared to recognize and support the independence of the Arabs in all the regions'.²⁴ In ruil voor deze belofte startte Hussein, in samenwerking met Britse officieren een opstand tegen de Ottomanen.²⁵ Tegelijkertijd waren er echter ook beloftes van de Britse minister van Buitenlandse Zaken Arthur Balfour aan de zionistische beweging dat de Britten welwillend stonden tegenover 'the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people'.²⁶

In 1917 werd Palestina door Groot-Brittannië ingenomen en ondanks alle beloftes van onafhankelijke staten werd het gebied in 1920 op de conferentie van San Remo als mandaatgebied toegekend aan de Britten.²⁷ In het verdrag over het mandaat was onder andere opgenomen dat de Balfourverklaring mocht worden gebruikt als uitgangspunt voor de komende onafhankelijkheid van het gebied. Hoewel de term 'national home' uit de Balfour-verklaring in het mandaatverdrag nog niet was gespecificeerd zagen de zionisten dit als 'Palestine... as Jewish

²² Mim Kemal Öke, 'The Ottoman empire, zionism, and the question of Palestine (1880-1908)', *Journal of Palestine studies* 14, afl. 3 (1982), 331-332.

²³ Samih K. Farsoun en Christina E. Zacharia, *Palestine and the Palestinians* (Oxford: 1997), 67-68.

²⁴ *Ibidem*, 321.

²⁵ Charles D. Smith, *Palestine and the Arab-Israeli conflict* (New York: 1992), 43.

²⁶ *Ibidem*, 75.

²⁷ Een mandaatgebied is koloniaal gebied van één van de in de Eerste Wereldoorlog overwonnen volkeren, dat in opdracht van de voormalige Volkenbond door een van de overwinnende mogendheden werd beheerd (thans spreekt men veelal van trustgebieden of voogdijschappen) (van Dale woordenboek). Het was de verplichting van de mandaatmacht om onafhankelijkheid van het gebied voor te bereiden.

as England is English'.²⁸ Daarnaast werd in het mandaatverdrag veelvuldig gesproken over de Joodse inwoners van het gebied. De Arabieren – op dat moment negentig procent van de bevolking in het gebied – werden echter in het verdrag alleen aangeduid als 'the other sections of the population'.²⁹ Dit zorgde voor veel verzet onder de Arabische inwoners van het gebied en resulteerde in gewelddadigheden tussen Arabische en Joodse inwoners van Palestina welke bleven voortduren tot in de jaren '30.³⁰

Hoewel Herbert Samuel, de Britse hoge commissaris voor het mandaatgebied Palestina, probeerde om de Arabische en de Joodse bevolking in het gebied samen te laten werken, isoleerden beide gemeenschappen zich op zowel politiek als economisch gebied van elkaar.³¹ De belangrijkste oorzaak hiervan was de weigering van de Arabieren om mee te werken aan een eenheidsstaat van Joden en Arabieren. De Arabieren voelden zich ondervertegenwoordigd binnen deze eenheidsstaat en wilden inspraak in de immigratiewetgeving – welke Samuel hen niet wilde geven. Daarnaast zagen de Arabieren een eventuele medewerking aan een eenheidsstaat als een *de facto* erkenning van de Balfourverklaring, waar zij juist fel op tegen waren.³²

Na de Tweede Wereldoorlog deed Groot-Brittannië in 1947 afstand van het mandaat over Palestina, waarna het gebied onder de verantwoordelijkheid van de Verenigde Naties viel. Hoewel de belangen van de Palestijnen binnen de Verenigde Naties werden behartigd door de Arabische Liga deed dit de zaak van de Palestijnen niet veel goeds.³³ De Arabische staatshoofden die deel uitmaakten van de Liga hadden niet lang daarvoor hun onafhankelijkheid verkregen en om die te demonstreren namen ze een starre houding in bij de onderhandelingen. Hun standpunt was dat Palestina bij de Arabische wereld hoorde en dat de Britten en de Verenigde Naties het recht niet hadden om het gebied aan de Joden te beloven. Een compromis hierin was volgens de leden van de Arabische Liga niet mogelijk.³⁴

Door de Verenigde Naties werd het United Nations Special Committee on Palestine (UNSCOP) opgericht, welke zou beslissen over de toekomst van Palestina. De unanieme aanbeveling van UNSCOP was onafhankelijkheid van het gebied, vanuit de onderzoekscommissie kwamen echter twee verschillende plannen voor hoe deze onafhankelijkheid vorm moest krijgen.³⁵ De ene mogelijkheid was een Joodse én een Arabische staat, die economisch gezien wel een eenheid zouden vormen, de andere optie was de creatie van één federale staat, waarin beide

²⁸ Geciteerd uit de Jewish Chronicle, 20 mei 1921 in: Yehoshua Porath, *The Emergence of the Palestinian Arab National Movement, 1918-1929* (Londen: 1974), 56.

²⁹ Farsoun en Zacharia, *Palestine and the Palestinians*, 74.

³⁰ Ibidem, 104-106.

³¹ Ibidem, 75.

³² Smith, *Palestine and the Arab-Israeli conflict*, 135.

³³ Farsoun en Zacharia, *Palestine and the Palestinians*, 113.

³⁴ William L. Cleveland, *A history of the modern Middle East* (Oxford: 1994), 258.

³⁵ 'Resolution 181, General Assembly, 29 november 1947, online via www.un.org.

volken in afzonderlijke staten zelfbestuur zouden krijgen.³⁶ In reactie op het aannemen van de resolutie over het delingsplan verklaarden de Arabische landen echter dat ze zich er niet aan gebonden voelden en zich 'er met geweld tegen zouden verzetten op grond van het recht op zelfverdediging'.³⁷

Uiteindelijk riep de Joodse gemeenschap onder leiding van Ben-Goerion op 14 mei 1948 – één dag voor het officiële einde van het Britse mandaat – een volledig Joodse staat uit in het gebied. Tijdens de burgeroorlog van december 1947 tot mei 1948 waren al zo'n 300.000 Palestijnen het gebied vanwege gewelddadigheden ontvlucht, in de oorlog die volgde op de Joodse onafhankelijkheidsverklaring volgden er nog zo'n 500.000. Deze vluchtelingen kwamen grotendeels in vluchtelingenkampen in Jordanië terecht, daarnaast ontstonden er ook vluchtelingenkampen in Gaza, Syrië en Libanon. In Israël zelf bleven ongeveer 200.000 Arabieren achter. Het Arabische vluchtelingenprobleem was geboren.³⁸

Het traditionele standpunt van Nederland

Wat betreft het Nederlandse standpunt ten aanzien van Israël en het Arabisch-Israëliësch conflict wordt vaak gezegd dat Nederland traditiegetrouw een pro-Israëliësch standpunt inneemt, omdat Nederland 'through the centuries, has felt friendship and warm sympathy for the Jewish people'.³⁹ Ook wordt gesteld dat het traditionele pro-Israëliësch standpunt van Nederland een gevolg is van een 'afpraak' tussen Willem Drees – een gepassioneerd voorstander van de Joodse zaak – en David Ben-Goerion. Deze afspraak was niet zozeer een ondertekend verdrag, maar 'luidde: als je ons nodig hebt, laat dat dan even horen. Meer niet. Dat ging verder niemand wat aan'.⁴⁰

Hoewel een traditioneel pro-Israëliësch standpunt inderdaad aanwezig lijkt te zijn tijdens de verschillende conflicten waarin Israël is verwickeld met haar Arabische buurlanden is het Nederlandse beleid er zeker niet een van onafgebroken steun aan Israël geweest. Vlak na de vorming van de staat blijkt dit al wanneer Nederland als één van de weinige westerse landen Israël niet direct erkent. Het feit dat Nederlandse erkenning van het land achterblijft heeft echter niet zozeer te maken met de status van eventuele Arabische vluchtelingen, maar 'omdat zich op dat moment belangrijke bezwaren voordeden, welke mede gegrond waren op de belangen en

³⁶ R.B. Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel. Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict* (Leiden, Uitgeverij Martinus Nijhoff: 1983), 21.

³⁷ *Ibidem*, 21.

³⁸ Farsoun en Zacharia, *Palestine and the Palestinians*, 123.

³⁹ *Palestina in de Verenigde Naties*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse zaken, no. 6 (Den Haag, Staatdrukkerij: 1947), 58.

⁴⁰ Frans Peeters, *Gezwoven Vrienden. Het geheime bondgenootschap tussen Nederland en Israël* (Amsterdam: 1997), 67.

gevoelens welke bij de bevolking van de overzeese gebiedsdelen bestonden'.⁴¹ De hoofdzakelijk islamitische bevolking van Nederlands-Indië kiest namelijk partij voor de Arabische staten in het conflict.⁴²

Daarnaast verklaart de Nederlandse delegatie naar de Verenigde Naties verschillende keren dat ook de Arabische kant van het conflict niet onderbelicht moest worden. Zo stelt minister Sassen in 1948 in de Algemene Vergadering van de VN dat de Arabieren, 'whose case we consider as a very strong one' vaak te weinig aandacht krijgen, omdat het verhaal van de Joden nu eenmaal een meer humanitaire kant heeft.⁴³ Mede hierdoor ziet minister Sassen het als 'our duty to give special and careful consideration to the interests and safeguards of the Arab population in Palestine, without losing sight of the other side of this question'.⁴⁴ In de ogen van de Nederlandse regering bestaat er echter geen Palestijns volk, maar slechts 'staatsburgers van Israël, Jordanië, Syrië, etc., en Arabische vluchtelingen'.⁴⁵

Op papier lijkt de Nederlandse regering deze Arabische vluchtelingen wel te willen steunen. Zo benadrukt de Nederlandse afgevaardigde in de discussie in de Algemene Vergadering van de VN over de toelating van Israël tot de Verenigde Naties dat 'Nederland verwacht dat Israël volledig zou medewerken aan het oplossen van alle nog bestaande problemen, in het bijzonder die van de vluchtelingen en de Heilige Plaatsen'.⁴⁶ Nederland stemt dan ook tijdens de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties vóór resolutie 194, waarin Israël wordt opgedragen vluchtelingen zo spoedig mogelijk terug te laten keren naar hun oorspronkelijke woonplaats, waarbij een vergoeding moet komen voor eventuele schade die aan hun eigendommen is toegebracht. Daarnaast moeten vluchtelingen die niet terug willen keren gecompenseerd worden door de Israëlische regering.⁴⁷

Al snel na het begin van het vluchtelingenprobleem wordt in de Verenigde Naties het *United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East* (UNRWA) opgericht.⁴⁸ In de resolutie voor de oprichting van UNRWA wordt deze organisatie opgedragen speciale aandacht te besteden aan punt 11 van resolutie 194, over de terugkeer van de Palestijnse vluchtelingen naar hun oorspronkelijke woonplaats.⁴⁹ Nederland steunt de

⁴¹ *Verslag van de Handelingen der Tweede Kamer, Zitting 1948-1949*, 1185.

⁴² Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 229.

⁴³ *Palestina in de Verenigde Naties*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse zaken, no. 10 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1948), 78.

⁴⁴ *Ibidem*, 79.

⁴⁵ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 229.

⁴⁶ *3^e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1948-1949*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 20 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1949), 38.

⁴⁷ 'Resolution 194 (III)', General Assembly, 11 december 1948, online via www.un.org, punt 11.

⁴⁸ 'Resolution 302 (IV)', General Assembly, 8 december 1949, online via www.un.org.

⁴⁹ *Ibidem*, punt 20.

oprichting van UNRWA en draagt ook aanzienlijke bedragen en hulpgoederen af aan de organisatie.⁵⁰

De Israëlische regering trekt zich echter weinig aan van resolutie 194 en verklaart dat het vluchtelingenprobleem een direct gevolg is van de oorlog met de Arabische buurstaten. Aangezien deze landen de oorlog begonnen zijn, zijn zij verantwoordelijk voor de mogelijke gevolgen van de oorlog en niet de Israëlische regering,⁵¹ aldus de Israëlische afgevaardigde. Terwijl Israël geen werk maakt van de terugkeer van de circa 900.000 Arabische vluchtelingen, weigeren de Arabische landen hun medewerking te geven, omdat zij van mening zijn dat het probleem juist bij Israël ligt. Ondertussen groeit bij de verschillende landen van de Verenigde Naties en bij de Nederlandse regering het besef dat deze terugkeer wellicht niet meer plaats zal gaan vinden. De discussies in de Verenigde Naties gaan dan langzamerhand niet meer over *hoe* het vluchtelingenprobleem opgelost moet worden, maar meer *wie* het op moet gaan lossen.⁵²

Daarnaast zijn er ook praktische en economische argumenten aan de kant van Israël om te wachten met de terugkeer van Arabische vluchtelingen. Sinds de oprichting van het nieuwe land zijn honderdduizenden Joodse immigranten het land binnengekomen, die de plaats van de Arabische vluchtelingen in hebben genomen. Wanneer ook de Arabieren terug zullen keren, zal dit een economische catastrofe betekenen voor Israël en – omdat hun plaatsen opgevuld zijn met Joodse immigranten – praktisch gezien onmogelijk zijn.⁵³ Ten slotte bestaan er politieke argumenten voor de Israëlische regering om te wachten met de terugkeer van de Arabische vluchtelingen, aangezien dit het voortbestaan van de Joodse staat zou bedreigen. De terugkeer van 'een miljoen Arabieren, geïndoctrineerd met haatgevoelens tegen Israël, zou gelijk staan aan politieke zelfmoord'.⁵⁴

Deze weigering van Israël om mee te werken aan de uitvoer van resolutie 194 lijkt de Nederlandse regering niet erg te vinden. Er is meer aandacht voor de discussies over de verdeling van Jeruzalem, en dan vooral de bescherming van de al eerder genoemde Heilige Plaatsen in deze stad, waarover Nederland samen met Zweden verschillende voorstellen indient in de Algemene Vergadering van de VN.⁵⁵ Wat betreft de Arabische vluchtelingen lijkt Nederland

⁵⁰ *Jaarboek Ministerie van Buitenlandse Zaken 1950-1951* (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1951), 39.

⁵¹ *3e Algemene Vergadering der Verenigde Naties*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 20, 36.

⁵² *8e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1953*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 35 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1954), 51.

⁵³ *6e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1952*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 29 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1952), 53.

⁵⁴ *8e Algemene Vergadering der Verenigde Naties*, Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 34, 51.

⁵⁵ *4e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1949*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 22 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1950), 271.

zich aan te sluiten bij het standpunt van Israël; terugkeer van de vluchtelingen zou niet wenselijk zijn, en zelfs gevaarlijk voor Israël.⁵⁶

Vanaf de jaren vijftig stabiliseert het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict zich tot een *status-quo*politiek, die inhoudt dat Nederland de status-quo zoals deze in 1949 is ontstaan accepteert en over het algemeen steun aan Israël verleent.⁵⁷ Deze politiek wordt niet alleen gevolgd vanwege pro-Israëliësch sentimenten, maar ook vanuit het geloof dat Israël – zeker in de Koude Oorlog – een steunpilaar van het Westen is.⁵⁸ Ook bestaat er de vrees dat het conflict in het Midden-Oosten gestabiliseerd moet blijven, omdat destabilisering van het Midden-Oosten conflicten tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie kan veroorzaken.⁵⁹ Het Arabische vluchtelingenprobleem lijkt halverwege de jaren vijftig van de agenda van de Nederlandse regering te verdwijnen. Ook internationaal gezien verdwijnt de aandacht voor de Arabische vluchtelingen, hoewel UNWRA actief blijft en ook jaarlijkse rapporten blijft schrijven.⁶⁰

Bij het begin van de Zesdaagse Oorlog in juni 1967 ontstaat er een discussie in de ministerraad over het Nederlandse standpunt ten aanzien van het conflict. Minister-president de Jong verklaart dat ‘Nederland neutraal zal blijven, doch daarbij met nadruk sympathie voor het Israëliësch volk moet worden uitgesproken’.⁶¹ Hierop stelt minister Bakker dat ‘neutraal’ niet de goede benaming is voor het Nederlandse standpunt, aangezien Nederland de vernietiging van Israël niet zou kunnen accepteren. In wezen staat de Nederlandse regering achter het Israëliësch standpunt, aldus Bakker.⁶² Pas na de Zesdaagse Oorlog komt er weer meer belangstelling voor de Palestijnse vluchtelingen, wat mede te danken is aan een groeiend Palestijns nationalisme.

Opkomst Palestijns nationalisme

Tijdens de Ottomaanse overheersing bestond er niet zoiets als een nationaal gevoel, de verschillende volken die bij het Ottomaanse rijk hoorden waren namelijk loyaal aan de Ottomaanse dynastie. Hierdoor deelden de Turken, Arabieren en Grieken in het gebied dezelfde loyaliteit en daarmee deelden ze ook een gevoel van nationaliteit.⁶³ Omdat de volken onder het

⁵⁶ 8^e Algemene Vergadering der Verenigde Naties, Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 34, 51.

⁵⁷ Schaper, ‘Nederland en het Midden-Oostenconflict’, 230.

⁵⁸ Ibidem, 230.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Zie hiervoor bijvoorbeeld jaarboeken Buitenlandse Zaken van deze periode en de verslagen van de Algemene Vergadering der Verenigde Naties, beide Uitgaves van het Ministerie van Buitenlandse Zaken.

⁶¹ Notulen Ministerraad, 6 juni 1967, Archief Ministerie van Buitenlandse Zaken 1965-1974 (MBZ), toegangnr. 2.05.313, inv.nr. 25825.

⁶² Ibidem.

⁶³ Muhammad Muslih, ‘Arab Politics and the Rise of Palestinian Nationalism’, *Journal of Palestine Studies* vol. 16, no. 4 (1987), 78.

Ottomaanse bestuur voor een groot gedeelte Islamitisch waren voelden de Arabieren binnen het rijk zich ook sterk verwant met bijvoorbeeld de Turken.

Aan het einde van de 19^e eeuw begint in Turkije een nationaal gevoel op te komen, waardoor de Arabieren zich voor het eerst ook als een apart volk gaan beschouwen.⁶⁴ “Turkish nationalism, therefore, evoked a ready response from the Arabs: if the Turks were a nation racially, culturally, and politically, so were the Arabs.”⁶⁵ Wat ontstaat is het Arabisch nationalisme; het streven naar een grote Arabische staat die onafhankelijk zal zijn van het Ottomaanse rijk. Hierbij wordt het Arabische begrip *umma* – wat zoveel betekent als de Islamitische gemeenschap van gelovigen – gesecculariseerd. De *umma* is dan niet meer alleen een geloofsgemeenschap, maar staat voor een grote *Pan Arabische* natie.⁶⁶

De Palestijnen maken ook deel uit van dit Arabisch nationalisme, zij hebben echter nog een andere belangrijke reden voor dit nationalisme, namelijk het opkomende zionisme. Steeds grotere groepen Joden immigreren naar Palestina, wat zorgt voor een opkomst van het antizionisme onder Palestijnen tussen 1909 en 1914.⁶⁷ Hoewel dit zich vooral uit in Arabisch nationalisme, komt dit nationalisme bij de Palestijnen wel degelijk voort vanuit een Palestijns identiteitsbesef, al dan niet in combinatie met antizionisme. In 1914 wordt bijvoorbeeld in een Arabische krant een oproep van een Palestijn geplaatst waarin het volgende te lezen staat: ‘Landgenoten! (...) Heb medelijden met jullie land en verkoop het niet als handelswaar. Willen jullie slaven zijn voor de Zionisten die gekomen zijn om jullie uit je land te zetten, bewegend dat dit land het hunne is?’⁶⁸

Het zionisme vormt een steeds grotere bedreiging voor een eventuele Palestijnse staat en zorgt voor een opkomst van het Palestijnse nationale gevoel. Tegelijkertijd valt het Arabische nationalisme en het idee van een grote Arabische staat langzaam uit elkaar vanwege grote verschillen tussen de Palestijnen enerzijds en Syrië en Irak anderzijds. Dit komt doordat Syrië en Irak slechts onafhankelijkheid willen terwijl voor de Palestijnen het voortbestaan van hun volk op het spel staat.⁶⁹ Het zionisme vormt een gevaar voor alle Arabieren, maar heel direct worden vooral de Palestijnen bedreigd door een groeiende Joodse staat. ‘From their [de Palestijnen] perspective, therefore, Palestinian nationalism was the appropriate response because the Palestinians were the most directly threatened by the Zionist movement’.⁷⁰ Hoewel de hoop op

⁶⁴ Ibidem, 79.

⁶⁵ Ibidem, 79.

⁶⁶ Helena Lindholm Schulz, *Between Revolution and Statehood: Reconstruction of Palestinian Nationalisms* (Göteborg: 1996), 59.

⁶⁷ Muslih, ‘Arab Politics and the Rise of Palestinian Nationalism’, 84.

⁶⁸ Zoals geciteerd door: Neville J. Mandel, *The Arabs and zionism before World War I* (Berkely: 1976), 223-224.

⁶⁹ Muslih, ‘Arab Politics and the Rise of Palestinian Nationalism’, 84.

⁷⁰ Ibidem, 86.

een algemene Arabische staat dus langzaam verdwijnt wordt Palestijns nationalisme mede door het opkomende zionisme een belangrijke factor voor de Palestijnen vanaf 1920.⁷¹

Dit nationalisme uit zich vooral in geweld tegenover Joodse nederzettingen en verzet tegen de Britse overheersers. Zo breken er in 1929 grootschalige rellen en gewelddadigheden uit van Arabieren tegen Britten en Joden. In reactie hierop stellen de Britten een onderzoekscommissie in onder leiding van Sir Walter Shaw welke concludeert dat de gewelddadigheden het gevolg zijn van een angst onder Arabieren voor de grote aantallen Joodse immigranten. 'The fundamental cause [of the outbreak] is the Arab feeling of animosity and hostility towards the Jews consequent on the disappointment of their political and national aspirations and fear for their economic future.'⁷² Hoewel het rapport de Britse regering oproept om maatregelen te nemen tegen de landaankopen door Joden en de grootschalige immigratie wordt hier geen gehoor aan gegeven.⁷³

Tijdens de burgeroorlog van 1947 en de daaropvolgende onafhankelijkheidsoorlog van Israël in 1948 vluchten honderdduizenden Palestijnen naar de omliggende landen. Hierdoor komen de Palestijnen 'in the unusual situation of possessing a high level of national consciousness without the national and political institutions to embody it'.⁷⁴ Hoewel de Palestijnen verdreven zijn uit hun thuisland blijven ze het nationale gevoel in ere houden met maar één doel: 'the Return', de terugkeer naar hun eigen land, een recht dat ook door de Verenigde Naties is erkend in verschillende resoluties.⁷⁵ De voorzitter van het door de VN opgerichte UNRWA verklaart dat 'what is not in doubt is that their [the refugees] longing to return home is intense and widespread'⁷⁶ en een jaar later stelt hij dat 'from their standpoint, a nation has been obliterated and a population deprived of its birthright'.⁷⁷

Hoewel het nationaliteitsgevoel van de Palestijnen groot is zorgt hun situatie ervoor dat de politieke organisatie van het volk niet op gang komt. De Palestijnen zijn verdeeld over verschillende landen, maar worden door deze landen vooral als indringers gezien.⁷⁸ Zo blijven Palestijnen in Gaza 'stateloos' en Palestijnen in door Israël bezette gebieden krijgen geen Israëliische burgerrechten.⁷⁹ Hoewel Palestijnen op de Westelijke Jordaanoever Jordaans staatsburger zijn of kunnen worden geven de meeste andere Arabische gastlanden slechts

⁷¹ Ibidem, 87.

⁷² Smith, *Palestine and the Arab-Israeli Conflict*, 90.

⁷³ Ibidem, 91.

⁷⁴ Rashid Hamid, 'What is the PLO?' *Journal for Palestine Studies*, vol. 4, no. 4 (1975), 90.

⁷⁵ Ibidem, 91; zie bijvoorbeeld de resoluties 194 en 302 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties.

⁷⁶ UN Document A/5813, UNRWA Report for the period July 1, 1963 to June 30, 1964. Zoals geciteerd in: Ibidem, 91.

⁷⁷ UN Document A/6013, UNRWA Report for the period July 1, 1964 to June 30, 1965. Zoals geciteerd in: Ibidem, 91.

⁷⁸ Hamid, 'What is the PLO?', 91.

⁷⁹ M. van Leeuwen, *Palestijns labyrint. Achtergronden van de volksopstand* (Den Haag: 1989), 21.

tijdelijke reisdocumenten aan Palestijnse vluchtelingen.⁸⁰ 'De officiële redenatie was dat de Palestijnse identiteit gehandhaafd moest blijven. Wezenlijk was echter ook dat veel gastlanden niet bereid waren Palestijnse vluchtelingen permanent in hun samenleving op te nemen.'⁸¹

De verschillende landen waarover de Palestijnen verdeeld raken staan daarnaast niet allemaal even positief tegenover de verschillende organisaties die proberen de vluchtelingen te verenigen.⁸² Zo staat de regering van Jordanië negatief tegenover een Palestijnse politieke organisatie aangezien dit hun eigen aspiraties wat betreft het annexeren van de Westelijke Jordaanoever in de weg staat.⁸³ De meeste Palestijnen zien het Pan-Arabisme echter nog steeds als de manier om hun eigen staat te realiseren en probeerden daarom via algemene Arabische nationalistische organisaties hun doel te bereiken.

Dit begint echter te veranderen aan het einde van de jaren '50, nadat Israël in de oorlog van 1956 de Sinaiwoestijn en de Gazastrook heeft veroverd.⁸⁴ Organisaties worden opgericht met slechts de bevrijding van Palestina als doel, zoals de guerrillabeweging *Al-Fatah* – letterlijk 'de bevrijding' – die later zal uitgroeien tot een belangrijke politieke beweging van de Palestijnen. Het uiteenvallen van de Verenigde Arabische Republiek, die een samenwerking was tussen Egypte en Syrië, is één van de belangrijkste oorzaken voor deze verandering in het Palestijnse nationalisme⁸⁵. Door het uiteenvallen van dit bondgenootschap ontstaat er twijfel over de haalbaarheid van één Arabische staat. Daarnaast verkrijgt Algerije in 1962 onafhankelijkheid van Frankrijk, wat voor de Palestijnen duidelijk maakt dat 'Arab unity might not be a prerequisite for liberation and that a nation could struggle successfully against foreign settlers by relying mainly on its own resources'.⁸⁶

Uiteindelijk nemen de verschillende Arabische staatshoofden op de *First Arab Summit Conference* in januari 1964 verschillende resoluties aan 'necessary to ward off the existing Zionist menace, whether in the defensive or the technical domains in the field of organizing the Palestinian people to enable them to play their part in the liberation of their country and attain self-determination'.⁸⁷ Naar aanleiding van deze conferentie wordt in mei 1964 de eerste Palestijnse Nationale Vergadering gehouden, waarin wordt besloten de Palestine Liberation Organization (PLO) op te richten, een organisatie waarin alle Palestijnse organisaties samen komen om verschillende doelen te bereiken, waarvan de belangrijkste de bevrijding van Palestina is.⁸⁸

⁸⁰ Ibidem, 21.

⁸¹ Ibidem, 115.

⁸² Hamid, 'What is the PLO?', 91.

⁸³ Ibidem, 92.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem, 93.

⁸⁷ Verklaring n.a.v. First Arab Summit Conference, 13-17 januari 1964. Zoals geciteerd in: Ibidem, 93-94.

⁸⁸ Ibidem, 96; van Leeuwen, *Palestijns labyrint. Achtergronden van de volksopstand*, 45.

Onder leiding van de PLO begint tussen 1964 en 1967 een opkomst van het nationaal bewustzijn onder Palestijnen. Zo schrijft de PLO verkiezingen uit voor het vormen van een nationale Palestijnse raad, wiens belangrijkste taak het zal zijn het Palestijnse volk voor te bereiden op 'de bevrijdingsoorlog'. De PLO verklaart veel van deze verkiezingen te verwachten, aangezien het voor 'de eerste keer aan het Palestijnse volk de gelegenheid geeft zich te uiten en in alle vrijheid zijn vertegenwoordigers in deze raad te kiezen.'⁸⁹ Uiteindelijk brengt de Zesdaagse Oorlog in 1967 de grootste verandering in het groeiende Palestijns nationalisme teweeg. Deze oorlog eindigt in een groot verlies voor Egypte, Syrië en Jordanië, met de verovering van geheel Palestina en delen van Syrië en Egypte door Israël en betekent het einde voor het ideaal van het Pan-Arabisme.⁹⁰

Onder de leiders van de verschillende Palestijnse verzetsorganisaties zoals Yasser Arafat, de leider van Fatah, begint na deze oorlog de opvatting te leven dat 'de bevrijding van Palestina in de eerste plaats door Palestijnen zelf bevochten zou moeten worden en dat de verwezenlijking van Arabische eenheid op de tweede plaats diende te komen.'⁹¹ Anderhalf jaar na de Zesdaagse Oorlog treedt Fatah toe tot de PLO en wordt Arafat gekozen tot voorzitter van de organisatie. Onder de eigen bevolking groeit de steun voor de Palestijnse guerrilla⁹², en de vaak gewelddadige terreurdaden leveren de Palestijnen internationaal gezien nieuwe aandacht op.⁹³ Deze aandacht uit zich in bijvoorbeeld agendapunten en resoluties in de Verenigde Naties. Ook in Nederland komt er nieuwe interesse in de zaak van de Palestijnen; zo worden vanaf 1967 in Nederland jaarlijks bij de Algemene Beschouwingen vragen gesteld over het 'vluchtelingenvraagstuk'.⁹⁴

⁸⁹ Bericht van Sizoo, tijdelijke zaakgelastigde van Nederlandse Ambassade in Damascus, 20 augustus 1965, MBZ, inv.nr. 14476.

⁹⁰ Van Leeuwen, *Palestijns labyrint. Achtergronden van de volksopstand*, 51.

⁹¹ Ibidem, 51.

⁹² Hamid, 'What is the PLO?', 98.

⁹³ Van Leeuwen, *Het Woord is aan Nederland*, 11.

⁹⁴ Ibidem, 12.

3. Het ministerschap van Luns

Gevolgen van de Zesdaagse Oorlog

Het jaar 1967 staat wat betreft het Midden-Oosten in het teken van de Zesdaagse Oorlog die in juni uitbreekt tussen Israël, Egypte, Syrië en Jordanië. Tijdens deze oorlog verviervoudigt Israël haar grondgebied en vluchten honderdduizenden Palestijnen naar Jordanië.⁹⁵ Vlak voor de Zesdaagse Oorlog treedt in Nederland een nieuwe regering aan onder leiding van dhr. Zijlstra, welke een samenwerking is tussen de KVP, de Katholieke Volkspartij, en de ARP, de Anti-Revolutionaire Partij. Joseph Luns wordt in dit nieuwe kabinet de Minister van Buitenlandse Zaken. Voor Luns is dit geen onbekende functie, al vanaf eind 1956 was hij onder verschillende kabinetten Minister van Buitenlandse Zaken geweest, en vóór 1956 bekleedde hij ook enige jaren deze functie in de hoedanigheid van Minister zonder Portefeuille.⁹⁶ In deze laatste jaren van zijn ministerschap streeft Luns ernaar om goede betrekkingen met de Arabische landen te onderhouden.⁹⁷ Dit begint na de Zesdaagse Oorlog en ontwikkelt zich tot aan het einde van zijn ambtsperiode in 1971, wanneer hij zijn pro-Israëlische standpunten lijkt te hebben verlaten.⁹⁸

De katholieke Luns is uitermate pro-Israëlisch, zo blijkt uit vele biografieën die over hem zijn geschreven. 'Drees had een passie voor Israël. En dat gold ook voor Luns. Die was zo hard als een spijker als het om Israël ging. Luns was aartsconservatief, maar op dat soort punten toonde hij grote moed, want de KVP was helemaal niet zo uitgesproken pro-Israëlisch.'⁹⁹ Luns heeft zelf een logische verklaring voor zijn sympathie voor het Joodse volk. Wanneer Shimson Arad de nieuwe Israëlische ambassadeur in Nederland wordt, vraagt hij Luns naar de reden van zijn sympathie, waarop Luns antwoordt: 'Voor de oorlog leefden hier 120.000 tot 140.000 joden, nu nog maar 20.000'.¹⁰⁰

Ondanks zijn duidelijke sympathie voor Israël als het land van het Joodse volk markeert de Zesdaagse Oorlog van 1967 wel het begin van een groeiende belangstelling van minister Luns voor de Palestijnse zaak. Hoewel er nog niet direct sympathiebetuigingen voor de Palestijnse vluchtelingen worden uitgesproken, ontstaat er wel een zekere bewustwording van de omvang van het probleem. Vlak na de Juni-oorlog stelt Luns tijdens zijn rede in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties dat 'the basic problem of the Palestine refugees after twenty years

⁹⁵ Voor het verloop van de Zesdaagse oorlog zie bijvoorbeeld: M.B. Oren, *Six days of war: June 1967 and the making of the modern Middle East* (Oxford, University Press: 2002), en: R.B. Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel. Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëlisch conflict* (Leiden, Uitgeverij Martinus Nijhoff: 1983), 83-102.

⁹⁶ Alle Nederlandse kabinetten sinds 1945: www.rijksoverheid.nl/regering/kabinetten-sinds-1945.

⁹⁷ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 231.

⁹⁸ Ibidem, 235.

⁹⁹ Frans Peeters, *Gezwoven vrienden. Het geheime bondgenootschap tussen Nederland en Israël*, 66.

¹⁰⁰ Ibidem, 161.

remains unsolved and is still a main obstacle on the road to better relations between the States in the area.’¹⁰¹ Deze uitspraak is kenmerkend voor de plaats die de vluchtelingen dan langzaam innemen in de internationale politiek; ze worden vooral als een struikelblok gezien voor een stabiel vredesverdrag tussen Israël en haar buurlanden.

Een oplossing voor het probleem heeft Luns dan nog niet, hij eindigt zijn verklaring slechts met te stellen dat ‘the 20 year old problem of the Palestine refugees, now further aggravated by the recent war, demands a final settlement, in which both the national interests of the States concerned and the fundamental rights of the refugees should be fully vouchsafed’.¹⁰² Duidelijk is wel dat het niet de bedoeling is van de Nederlandse regering om tegemoet te komen aan de wens van het Palestijnse volk om een eigen staat op te richten. Luns stelt dat ‘het bestaansrecht van de betrokken staten, leden der Verenigde Naties, boven iedere discussie moet worden gesteld,’ en het ‘twintig jaar oude vluchtelingenprobleem moet thans definitief een oplossing vinden’.¹⁰³

Hier wordt duidelijk dat volgens Luns het vluchtelingenprobleem een humanitair probleem is, dat volledig los staat van de problemen tussen de verschillende staten in het Midden-Oosten. Ook de benaming dat de betrokken staten allen leden van de Verenigde Naties zijn maakt eens te meer het verschil tussen Israël en de Palestijnen duidelijk. Israël maakt immers deel uit van de VN en heeft volgens dit standpunt daarom bepaalde rechten die de Palestijnen volgens Luns duidelijk niet hebben.

In juli wordt onder andere het vluchtelingenprobleem in de Eerste Kamer besproken en daar benadrukt Luns opnieuw dat ‘het vraagstuk van de Palestijnse vluchtelingen sinds lange jaren een van de voornaamste obstakels is voor betere verhoudingen in het Midden-Oosten’.¹⁰⁴ Hij benadrukt dat er begrip is voor de situatie van de Arabische landen in de regio, maar dat voor een constructieve oplossing van het probleem het nodig zal zijn dat de Arabieren ‘hun diepe wrok zullen willen begraven en Israël als staat aanvaarden’. Daarnaast is Luns van mening dat het voor een goede oplossing noodzakelijk is dat de Arabische landen bereid zijn de vluchtelingen in hun midden op te nemen.¹⁰⁵

Diezelfde dag stuurt de minister een bericht naar de verschillende Nederlandse ambassades in het Midden-Oosten, waarin hetzelfde standpunt naar voren komt wat betreft de vluchtelingen. Daarnaast schrijft hij dat de ambassadeurs naar de regering van hun gastland toe dienen te onderstrepen dat de Nederlandse regering ‘ten opzichte van Arabische landen

¹⁰¹ Rede van Minister Luns in de Algemene Vergadering uitgesproken op 28 juni 1967, *Het Midden-Oosten en de Verenigde Naties IV*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 86 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1967), 66.

¹⁰² Ibidem, 68.

¹⁰³ Codebericht van Luns aan ambassades in Midden-Oosten, 19 juni 1967, MBZ 1965-1974, toegangnr. 2.05.313, inv.nr. 14509.

¹⁰⁴ *Handelingen der Eerste Kamer der Staten-Generaal*, buitengewone zitting 1967, 12 juli 1967, 326.

¹⁰⁵ Ibidem. Zie ook: Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 107.

gevoelens van sympathie blijven koesteren en begrip hebben voor hun moeilijkheden'.¹⁰⁶ Hoewel dit een sympathiebetuiging ten aanzien van de Arabieren betreft, lijken zij nog niet zo zeker te zijn van de Nederlandse sympathie. De Minister van Buitenlandse Zaken van Algerije stuurt zelfs direct via de Nederlandse ambassade een bericht terug met daarin de volgende vragen: 'Wat zijn de bewijzen van 'gevoelens van sympathie' welke de Nederlandse regering jegens de Arabische landen blijft koesteren anders dan de giften van vitamines en dekens? En waaruit blijkt dat de Nederlandse regering begrip heeft voor de Arabische moeilijkheden?'.¹⁰⁷

De Nederlandse sympathie wat betreft de Arabische en de Palestijnse zaak lijkt in eerste instantie vooral uit woorden te bestaan en niet uit daden. Desalniettemin neemt de voorwaardelijke steun ten aanzien van Israël af en lijkt er een genuanceerder standpunt te ontstaan. Zo schrijft minister Luns in een brief aan het Midden-Oosten Instituut in reactie op een vraag over het vluchtelingenprobleem dat 'de Nederlandse regering van oordeel is dat een oplossing daarvan slechts mogelijk is door medewerking van alle partijen, waaruit duidelijk blijkt dat de regering ook een open oog heeft voor de tekortkomingen aan Israëlische zijde'.¹⁰⁸

Wanneer hierop in de Tweede Kamer vragen komen wat betreft de Nederlandse sympathie ten aanzien van Israël wordt duidelijk dat deze echter nog lang niet verdwenen is. Zo antwoordt Luns op een vraag van Tweede Kamerlid Wittewaall van Stoetwegen dat

'het niet abnormaal is, dat een land dat in een zeer benarde situatie verkeert en dat van alle kanten wordt bedreigd en waarvan men met reden kan vrezen, dat het bestaan op het spel staat, natuurlijk een enorme golf van sympathie ondervindt. Wanneer dat echter een uitzonderlijk grote militaire overwinning heeft behaald en tweemaal zoveel territorium bezet houdt als het oorspronkelijk had, dan is het element van de grote zorg verminderd, waardoor dus ook de sympathiebetuigingen een minder geprononceerde klank krijgen. Dat is in dit geval ook gebeurd, maar sympathie met Israël bestaat niet alleen in het land en in de Volksvertegenwoordiging, maar ook bij de Regering nog steeds'.¹⁰⁹

In zekere mate ontstaat er een meer uitgebalanceerd standpunt wat betreft het conflict in het Midden-Oosten en ook de Palestijnen – althans, het vluchtelingenprobleem – krijgen hierin een plaats. In de memorie van toelichting op de rijksbegroting voor het jaar 1968 komt voor het eerst het vluchtelingenprobleem voor, waarbij de regering stelt dat ze 'reeds vele malen

¹⁰⁶ Bericht van minister Luns aan de Nederlandse Ambassades in het Midden-Oosten, 12 juli 1967, MBZ 1965-1974, inv.nr. 14509.

¹⁰⁷ Reactie van Dingemans te Algiers op bovenstaand bericht, 19 juli 1967, MBZ 1965-1974, inv.nr. 14509.

¹⁰⁸ Reactie van Ministerie van Buitenlandse Zaken op brief van stichting Midden-Oosten Instituut, 19 juli 1967, MBZ 1965-1974, inv.nr. 14509.

¹⁰⁹ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel. Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliisch conflict*, 103.

tegenover de Staten-Generaal uitdrukking heeft gegeven aan haar bezorgdheid over het uitblijven van een oplossing van het probleem der Palestijnse vluchtelingen.¹¹⁰ Deze bezorgdheid betekent echter niet dat het probleem hoog op de Nederlandse agenda staat. Er wordt veelvuldig gebruik gemaakt van vage termen en beloften, zoals de stelling dat ‘deze kwestie ongetwijfeld een belangrijk onderdeel zal moeten vormen van een totale regeling van het conflict’¹¹¹, maar tot die regeling er is moet er hulp komen voor de Palestijnse vluchtelingen waarbij ‘de regering zal bezien of, en zo ja hoe, zij daartoe zou kunnen bijdragen.’¹¹² Deze vage termen wekken de indruk dat de Nederlandse regering wel ziet dat er een probleem is, maar vooral voor de politieke correctheid het bij naam wil noemen en er verder niets aan wil doen.

In november 1967 vindt de 22^e Algemene Vergadering van de Verenigde Naties plaats. De Nederlandse delegatie krijgt in haar richtlijnen ook enkele punten mee voor het geval dat het conflict in het Midden-Oosten ook in de Algemene Vergadering wordt besproken. Hierin staat opnieuw te lezen dat ‘het bestaansrecht van alle staten in de regio die leden zijn van de Verenigde Naties moet worden erkend’.¹¹³ Hier vallen de Palestijnen niet onder en de Israëlieten – die door de Arabische buurlanden dan nog niet officieel erkend zijn – wel. Daarnaast wordt dezelfde houding ingenomen ten aanzien van het vluchtelingenprobleem in de instructie, namelijk dat het twintig jaar oude vluchtelingenprobleem een ‘definitieve regeling’ vereist, ‘waarin zowel de nationale belangen van de betrokken staten als de fundamentele rechten van de vluchtelingen volledig moeten worden gegarandeerd’.¹¹⁴ Duidelijk is wel dat de Nederlandse regering de Palestijnen als vluchtelingen ziet en niet als een nationale eenheid.

Tijdens de 22^e zitting van de Verenigde Naties wordt door de Veiligheidsraad resolutie 242 aangenomen, waarin een regeling wordt getroffen voor het conflict in het Midden-Oosten. Verder staat hierin te lezen dat de Veiligheidsraad ‘affirms further the necessity for achieving a just settlement of the refugee problem’.¹¹⁵ Hoewel de terminologie in deze resolutie opnieuw vaag is wordt het document de komende jaren voor de Nederlandse regering een leidraad voor het beleid in het Midden-Oosten. Pas tijdens de oliecrisis in 1973 zal de regering van het standpunt afstappen dat resolutie 242, ‘in zijn geheel en ondeelbaar de beste kansen bood voor vrede in het Midden-Oosten’.¹¹⁶

De Zesdaagse Oorlog zorgt er wat betreft het Nederlandse beleid voor dat het Palestijnse vluchtelingenprobleem definitief op de Nederlandse politieke agenda staat. In oktober 1967

¹¹⁰ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1967-1968, bijlagen, Rijksbegroting 1968, 9300, Hoofdstuk V, no. 2, Memorie van Toelichting, 8.

¹¹¹ *Ibidem*, 8.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ Instructie voor de Nederlandse Delegatie naar de Tweeëntwintigste Zitting van de Algemene Vergadering der Verenigde Naties te New York, 19 september 1967, MBZ 1965-1974, inv.nr. 25990.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ ‘Resolution 242’, Security Council, 22 november 1967, online via www.un.org.

¹¹⁶ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 105.

worden er voor het eerst in de Tweede Kamer vragen gesteld over het vluchtelingenprobleem bij de behandeling van de rijksbegroting voor het ministerie van Buitenlandse Zaken.¹¹⁷ Dit betekent echter niet dat het probleem ook daadwerkelijk een hoge prioriteit heeft voor de Nederlandse regering, en wanneer er al gesproken wordt over een mogelijke oplossing gaat dit vooral in vage termen. Zo heeft Schmelzer het over 'het afschuwelijke probleem van de Arabische vluchtelingen'¹¹⁸ en Toxopeus van de VVD spreekt het vertrouwen uit dat Israël zelf 'actief zorg zal dragen'¹¹⁹ voor een oplossing van het vluchtelingenprobleem. Hoewel tijdens dit debat het vluchtelingenprobleem voor het eerst ter sprake komt is de Nederlandse regering niet van plan een actieve rol te gaan spelen in een oplossing van het probleem, er worden slechts toezeggingen gedaan voor een financiële bijdrage aan humanitaire hulp in de vluchtelingenkampen.¹²⁰

Luns als postbode

Eind 1967 lijkt de crisis van de Zesdaagse Oorlog bedwongen en raakt het beleid wat betreft het Midden-Oosten weer enigszins op de achtergrond. Desalniettemin blijft minister Luns een actieve rol spelen in het Midden-Oosten conflict onder andere door in de jaren die volgen verschillende bezoeken te brengen aan de Arabische buurlanden van Israël. Bij deze bezoeken aan de Arabische staten probeert Luns duidelijk te maken aan de Arabische regeringen 'dat de Nederlandse sympathie voor de Israëliëse zaak geen anti-Arabische houding impliceerde'.¹²¹

Om dit standpunt kracht bij te zetten bezoekt Luns als eerste Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken landen als Egypte, Jordanië en Libanon. Opvallend is echter dat de minister geen Arabische landen bezoekt die resolutie 242 van de Veiligheidsraad niet accepteren, zoals Syrië en Irak.¹²² Tijdens deze bezoeken wordt gesproken over de goede verhoudingen tussen Nederland en de Arabische landen, maar vaak komt ook het Midden-Oostenconflict ter sprake, waarbij het vluchtelingenprobleem een belangrijk onderwerp is voor de verschillende Arabische staatshoofden. Na afloop van de gesprekken met de Arabische staatshoofden brengt minister Luns verslag uit aan de Israëliëse minister van Buitenlandse Zaken, Abba Eban, waarbij hij probeert de Arabische standpunten duidelijk te maken aan de Israëliëse minister.¹²³ Na een bezoek van Luns aan Libanon, Jordanië en Egypte staat in zijn verslag aan Eban bijvoorbeeld te

¹¹⁷ M. van Leeuwen, e.a., *Het woord is aan Nederland*, 11-12.

¹¹⁸ *Handelingen der Tweede Kamer der Staten-Generaal*, zitting 1967-1968, 10 oktober 1967, 149.

¹¹⁹ *Ibidem*, 162.

¹²⁰ *Ibidem*, 150.

¹²¹ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 231.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ Bericht van Luns bestemd voor Ministerie van Buitenlandse Zaken, 6 oktober 1968, Archief Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging bij de Verenigde Naties te New York (PVVN), 1955-1974, Toegangnr. 2.05.273, Archiefbloknr. Z192, inv.nr. 891.

lezen dat 'I need not stress again how great an importance the Arab nations attach to a solution of the problem of the refugees.'¹²⁴

In zijn gesprekken met de verschillende Arabische staatshoofden brengt Luns ook het Nederlandse standpunt naar voren dat 'the refugee problem is a responsibility of the world community in which the Netherlands are prepared to play their part'.¹²⁵ Daarnaast probeert hij de betrekkingen met deze landen te verbeteren. Het gevolg hiervan, zo zegt hij zelf, is dat de Arabische landen die eerst veel kritiek op Nederland hadden 'nu toch wel overtuigd zijn dat Nederland, al heeft het een goede verhouding met Israël, toch poogt de grootst mogelijke objectiviteit in het oog te houden'.¹²⁶ De verhoudingen tussen Nederland en de Arabische landen verbeteren ook daadwerkelijk, in Saoedi-Arabië komt een Nederlandse ambassadeur en in Koeweit komt een tijdelijke zaakgelastigde om de Nederlandse belangen te vertegenwoordigen.¹²⁷

In 1971 bezoekt Luns opnieuw het Midden-Oosten, waar de gesprekken wederom vooral over het vluchtelingenprobleem gaan. Tegenover koning Feisal van Saoedi-Arabië, die een 'volstrekt ongenueanceerde' mening had over het conflict, verklaart Luns dat Nederland zeker bereid is financiële hulp te bieden aan de vluchtelingen.¹²⁸ Aan zijn ambtsgenoot uit Koeweit geeft Luns een uiteenzetting van de Nederlandse beoordeling van de situatie, waarbij hij het 'westers belang bij een voor alle partijen rechtvaardige oplossing' onderstreept.¹²⁹ In het verslag aan Eban schrijft Luns na afloop van deze bezoeken: 'I found the three governments aware of the growing importance of intricacies of the problem of the Palestinian refugees, (...) they stressed that the Palestinian organizations have, since the war of 1967, become more and more an important *political* factor, which can no longer be ignored'.¹³⁰

In de gesprekken die Luns voert met zowel de Arabische staatshoofden als zijn Israëlische ambtsgenoot probeert Luns de mening van de tegenpartij ook te laten horen. Zo schrijft hij in een verslag van een gesprek met Eban: 'uiteraard heb ik Eban uitvoerig ingelicht over mijn gesprekken met mijn ambtgenoten van Libanon en Egypte en hun standpunten'.¹³¹ Ook aan de Arabieren probeert Luns het standpunt van Israël duidelijk te maken, wat hij ook in

¹²⁴ Brief van Luns aan Eban, 13 april 1970, Kabinet van de Minister-President (KMP), toegangnr. 2.03.01, inv.nr. 10677.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Houten, A. van den en M. Kopuit, *De evenwichtige politiek van Nederland: wij staan achter Israël, wij stonden achter Israël, wij hebben achter Israël gestaan* (Amstelveen, Amphora Books: 1981), 16.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Bericht van Luns aan het ministerie van Buitenlandse Zaken, 8 januari 1971, onderwerp: audiëntie koning Feisal 4 januari, MBZ 1965-1974, inv.nr. 25825.

¹²⁹ Bericht van Luns aan het ministerie van Buitenlandse Zaken, 8 januari 1971, onderwerp: gesprekken in Koeweit 6 januari, MBZ 1965-1974, inv.nr. 25825.

¹³⁰ Persoonlijk brief van Luns aan mr. A. Eban, 30 januari 1971. MBZ 1965-1975, inv.nr. 25825.

¹³¹ Bericht van Luns bestemd voor Ministerie van Buitenlandse Zaken, 6 oktober 1968, PVVN, 1955-1974, inv.nr. 891.

de ministerraad uitlegt. 'Minister Luns deelt mede tijdens zijn bezoek aan drie Arabische landen het standpunt van de Israëlische minister Eban te hebben uiteengezet. Deze had voor het bezoek schriftelijk zijn standpunt verduidelijkt.'¹³²

Het lijkt erop dat minister Luns probeert een bemiddelingspositie in te nemen tussen Israël en haar Arabische buurlanden, doordat hij beide partijen bezoekt en probeert ze elkaars standpunten te laten begrijpen. Zelf zeg hij vooral van de gelegenheid gebruik te maken om 'als een postbode'¹³³ boodschappen van de landen aan elkaar over te brengen.¹³⁴ Wanneer Oe Thant, Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties hem naar deze postbode-rol vraagt, ontkent minister Luns een bemiddelaar te willen zijn. 'Ik onderstreepte nogmaals dat ik niet optreed als bemiddelaar, doch mij beperk tot het gebruik maken van de goede verhoudingen tussen Nederland en de betrokken partijen teneinde de wederzijdse standpunten te helpen verduidelijken. Mocht hiervan ooit toenadering van de standpunten het gevolg zijn, dan komt het aan de VN toe om de verdere noodzakelijke regelingen te concretiseren.'¹³⁵

Naar een meer uitgebalanceerd standpunt

Hoewel Minister Luns geen bemiddelingspositie wil innemen tussen de Arabische staten en Israël zorgt het intensieve contact met deze landen er wel voor dat de minister een meer uitgebalanceerd standpunt gaat ontwikkelen. Hierbij gaat hij zich kritischer opstellen tegenover Israël en neemt hij meer een middenpositie in, 'waarbij in tegenstelling tot vroeger niet één van beide partijen, de Arabieren, de schuld van de impasse wordt gegeven.'¹³⁶ Tijdens een discussie in de Tweede Kamer over de uitvoering van resolutie 242 verklaart Luns dat de 'uitvoering ervan om allerlei redenen, waarvan ik zeker niet één land of enkele landen alleen de schuld wil geven, tot dusver hopeloos is gestrand'.¹³⁷

Ook de Palestijnse vluchtelingen komen langzaam hoger op de agenda van Luns te staan door zijn groeiende belangstelling voor de Arabische standpunten. In 1969 antwoordt hij op een vraag uit de Eerste Kamer¹³⁸ over een toenadering tussen al Fatah en de Israëlische regering dat deze partij niet alle Palestijnen vertegenwoordigt, 'hoewel niet ontkend kan worden dat in de toekomst bij een eventuele oplossing van het conflict tot op zekere hoogte met de desiderata van deze organisatie, evenals met die van de talrijke andere bewegingen, rekening dient te worden

¹³² Notulen Ministerraad 3 april 1970, MBZ 1965-1974, inv.nr. 25825.

¹³³ *Keesings Historisch Archief*, 1970, 528.

¹³⁴ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 231.

¹³⁵ Bericht van Luns aan Ministerie van Buitenlandse Zaken, 12 maart 1970, onderwerp: gesprek met Oe Thant, MBZ 1965-1974, inv.nr. 25825.

¹³⁶ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 231.

¹³⁷ *Handelingen der Tweede Kamer der Staten-Generaal*, zitting 1969-1970, 227.

¹³⁸ Voorlopig verslag van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken der Eerste Kamer, zitting 1968-1969, kamerstuknr. 9800V, ondernummer 118, 2.

gehouden'.¹³⁹ Op deze concessie aan al Fatah volgde echter direct een opmerking dat resolutie 242, waarin slechts wordt gesproken over een oplossing voor het vluchtelingenprobleem, 'nog steeds alle elementen bevat voor een eventuele harmonieuze oplossing van alle problemen van het conflict'.¹⁴⁰

Slechts een jaar later is het standpunt van Luns wat betreft de Palestijnse bevrijdingsorganisaties sterk veranderd. In plaats van dat er rekening gehouden moet worden met de wensen van de organisaties noemt hij in 1970 de Palestijnse bevrijdingsorganisaties als 'zeer belangrijke factor in de politiek van het Midden-Oosten'.¹⁴¹ De invloed van deze organisaties is volgens Luns zo groot dat 'vooral ten aanzien van de twee belangrijkste elementen van een vredesregeling, namelijk de territoriale kwestie en het vluchtelingenprobleem, de laatstgenoemde ontwikkeling [de groeiende invloed van de bevrijdingsorganisaties], het bereiken van een akkoord aanzienlijk bemoeilijkt'.¹⁴²

Ook in de jaarlijkse memories van toelichting op de rijksbegroting is een verandering van het standpunt ten aanzien van de vluchtelingen te vinden. In 1968 wordt slechts vermeld dat 'in het lot der Palestijnse vluchtelingen nog geen gunstige wending is getreden'¹⁴³, en in 1969 noemt de memorie het lot der vluchtelingen 'zorgwekkend'¹⁴⁴. Deze termen verschillen erg met de termen uit tekst van 1970, waarin een oplossing van het vluchtelingenprobleem 'urgent' en 'noodzakelijk' wordt genoemd.¹⁴⁵ De gebruikte woorden zijn opvallend, omdat deze – vooral het woord urgent – nog niet eerder zijn gevallen.

De reden voor het gebruik van deze termen en de bedoeling erachter is echter niet dat de Nederlandse regering het vluchtelingenprobleem per direct wil oplossen. De regering erkent echter het feit dat de Palestijnse bevrijdingsorganisaties zijn uitgegroeid tot 'een entiteit met een eigen belangrijk politiek gezicht'.¹⁴⁶ Een van de meest gehoorde eisen van deze organisaties is de eis 'tot vorming van een Palestijnse staat, die het gehele voormalige mandaatgebied zou moeten omvatten en weliswaar in een vreedzaam samenleven met Joden voorziet, doch impliciet het bestaan van een Staat Israël van de hand wijst'.¹⁴⁷ Vooral dit laatste is voor de Nederlandse regering natuurlijk onaanvaardbaar, vandaar dat ze hoopt dit te voorkomen door nu juist op een

¹³⁹ Memorie van antwoord op het eindverslag van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken der Eerste Kamer, zitting 1968-1969, kamerstuknr. 9800V ondernummer 118a, 4.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Memorie van antwoord op het eindverslag van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken der Eerste Kamer, zitting 1969-1970, kamerstuknr. 10300V, ondernr. 126a, 5.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1968-1969, bijlagen, rijksbegroting 1969, 9800, hoofdstuk V, no. 2, Memorie van Toelichting, 8.

¹⁴⁴ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1969-1970, bijlagen, rijksbegroting 1970, 10300, hoofdstuk V, no. 2, Memorie van Toelichting, 12.

¹⁴⁵ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1970-1971, bijlagen, rijksbegroting 1971, 10900, hoofdstuk V, no. 2, Memorie van Toelichting, 11.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Ibidem.

snelle oplossing voor het vluchtelingenprobleem aan te sturen, voordat de invloed van de bevrijdingsorganisaties op het vredesproces te groot wordt.

Door de toenaderingspogingen van Luns en zijn veranderende standpunten wat betreft de Palestijnse vluchtelingen is het niet verwonderlijk dat de verhoudingen tussen Nederland en de Arabische landen steeds beter wordt. Zo vertelt de Egyptische minister van Buitenlandse Zaken Riad: 'ik heb erg interessante gesprekken gehad met mijn vriend en collega Luns en daarbij was een grote mate van wederzijds begrip aanwezig.' Wat betreft de standpunten van Luns zegt Riad dat 'uit deze gesprekken is gebleken dat een grote mate van overeenstemming aanwezig was over hoe de vrede bereikt moet worden. Onze meningen stonden bepaald niet ver van elkaar af.'¹⁴⁸

De toenadering die minister Luns zoekt bij de Arabische landen levert hem in Nederland kritiek op in de pers en in het parlement. Zo noemt *NRC* het beleid van Luns ten aanzien van Israël 'kil en akelig' en uit *Het Vrije Volk* kritiek op de vele bezoeken van Luns aan Arabische landen.¹⁴⁹ De kritiek in het parlement komt vooral naar voren door de vele pro-Israëlische uitlatingen in de Eerste en Tweede Kamer, zoals van Den Uyl die stelt dat Nederland 'op een verstandige, soms matigende manier, achter Israël moet blijven staan'.¹⁵⁰ Ook vanuit de Nederlandse bevolking komt kritiek op het beleid van Luns, dit blijkt uit de vele brieven van bezorgde burgers die naar het ministerie worden gestuurd. Ook de Israëlische ambassade in Nederland ontvangt brieven van Nederlandse burgers, waarin bijvoorbeeld staat te lezen dat de schrijver hoopt dat 'u en uw landgenoten zich zullen realiseren dat deze uitspraak van onze regering niet de juiste mening van ons Nederlandse volk weergeeft. Het Nederlandse volk staat achter Israël, het Nederlandse volk blijft achter Israël staan'.¹⁵¹

Onthouding van stemming in de Verenigde Naties

De kritiek die minister Luns ontvangt vanuit de pers, het parlement en de Nederlandse bevolking lijkt een zekere invloed te hebben wanneer gekeken wordt naar de standpunten die Nederland inneemt in verschillende internationale organisaties. Schaper gaat zelfs zo ver met te stellen dat Nederland in het openbaar zich niet tegen Israël durft uit te spreken, waar ze dit in geheime bijeenkomsten wel doet.¹⁵² Tussen 1967 en 1971 gebeurde het inderdaad slechts zelden dat 'Nederland zich in het anti-Israëlische of neutrale kamp schaarde' tijdens de vergaderingen van de Verenigde Naties.¹⁵³

¹⁴⁸ *Keesings Historisch Archief*, Jaargang 1969, 545.

¹⁴⁹ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 232.

¹⁵⁰ Den Uyl, zoals geciteerd in: *Ibidem*, 233.

¹⁵¹ Brief van dhr. J. de Groot uit Vlaardingen, 5 januari 1969, MBZ 1965-1974, inv.nr. 14509.

¹⁵² Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 233-234.

¹⁵³ *Ibidem*, 234.

In 1967 en 1968 komen de Palestijnen in de Verenigde Naties alleen ter sprake in resoluties van humanitaire aard. De discussies zijn meestal van dien aard dat door de verschillende aanwezige landen wordt betreurd dat er nog geen oplossing is gevonden voor het vluchtelingenprobleem en dat er nieuwe bedragen worden toegezegd aan UNRWA, de organisatie die belast is met de situatie van de Palestijnse vluchtelingen.¹⁵⁴ Daarnaast schaart Nederland zich achter het standpunt dat de vluchtelingen recht gedaan moest worden op basis van resolutie 194 uit 1948. Dit betekent volgens Luns echter niet dat 'de desbetreffende resolutie van de VN zonder meer voor uitvoering vatbaar zou zijn. Met name zal niet van Israël verwacht mogen worden, dat het een ongelimiteerd aantal vluchtelingen toestaat naar hun vroegere woonplaats terug te keren'.¹⁵⁵

Voor de Algemene Vergadering van 1969 gaat Luns er niet van uit dat het Palestijnse probleem besproken gaat worden. 'Mocht het echter toch tot behandeling van het vraagstuk komen', zo staat te lezen in de richtlijn voor de Nederlandse delegatie, 'dan bedenke de delegatie (...) dat een oplossing moet worden gezocht binnen het raam van de resolutie van de Veiligheidsraad van 22 november 1967'.¹⁵⁶ Tijdens deze bijeenkomst van de Verenigde Naties wordt het vluchtelingenprobleem echter wel besproken en wordt een resolutie ingediend over de Palestijnen, waarin voor het eerst 'the inalienable rights of the people of Palestine' worden genoemd.¹⁵⁷ Ondanks dat alle Westerse landen – behalve de Verenigde Staten en Israël die tegen stemmen – zich onthouden van stemming wordt de resolutie aangenomen met een meerderheid van stemmen.¹⁵⁸ De Palestijnse vertegenwoordigers beschouwen dit als een overwinning en een eerste erkenning van het recht op zelfbeschikking van de Palestijnen.¹⁵⁹

In reactie op de ontwikkelingen tijdens deze Algemene Vergadering stuurt Luns een document naar alle ambassades met daarin het Nederlandse beleid ten aanzien van het Midden-Oosten nog eens samengevat. De eis van de Palestijnen 'gericht op de vorming van een Palestijnse staat, zich uitstrekkende over het hele voormalige mandaatgebied, kan niet door Nederland worden aanvaard'¹⁶⁰, aangezien dit een Joodse staat in het gebied uitsluit en het voortbestaan van de staat Israël het eerste en belangrijkste uitgangspunt is van het Nederlandse

¹⁵⁴ *22^e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1967*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 87 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1968), 78-79 en: *23^e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1968*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 93 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1969), 220-221.

¹⁵⁵ Memorandum van DAM (Directeur Afrika en Midden-Oosten) aan DGPZ (Directeur-Generaal Politieke Zaken), 27 juni 1968, MBZ, inv.nr. 14509.

¹⁵⁶ Richtlijnen voor de Koninkrijksdelegatie naar de 24^e Algemene Vergadering der VN, 1 september 1969, MBZ, inv.nr. 25992.

¹⁵⁷ 'Resolution 2535B', General Assembly, 10 december 1969, online via www.un.org.

¹⁵⁸ *24^e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1969*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 96 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1970), 74-75.

¹⁵⁹ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 108.

¹⁶⁰ Bericht van Luns aan alle Nederlandse ambassades, 1 juli 1970, onderwerp: Midden-Oostenconflict, KMP, inv.nr. 10677.

beleid ten aanzien van het Midden-Oosten.¹⁶¹ Desalniettemin moet er snel een goede regeling worden gevonden voor het vluchtelingenvraagstuk, waarbij het volgens de Nederlandse regering onwenselijk is dat veel Palestijnen terug zullen keren naar Israël. Daarom zal de regeling 'zo attractieve alternatieven voor de vluchtelingen moeten inhouden dat de overgrote meerderheid hunner een nieuwe vestiging buiten Israël verkiest'.¹⁶²

Bovenstaande punten worden als richtlijn meegegeven aan de Nederlandse delegatie naar de Algemene Vergadering in 1970. Tijdens deze vergadering worden opnieuw twee resoluties ingediend over de Palestijnen, die nog weer een stap verder gaan vergeleken met resolutie 2535 van 1969. In de eerste, resolutie 2628, staat te lezen dat 'respect for the rights of the Palestinians is an indispensable element in the establishment of a just and lasting peace in the Middle East'.¹⁶³ Resolutie 2672 herhaalt deze zin en gaat daarnaast nog een stap verder door te stellen dat 'the people of Palestine are entitled to equal rights and self-determination in accordance with the Charter of the United Nations'.¹⁶⁴

De Nederlandse delegatie besluit tegen deze beide resoluties te stemmen. Als reden voor de tegenstem wordt in de stemverklaring aangevoerd dat deze resoluties de tekst van resolutie 242 zouden ondermijnen, welke het uitgangspunt is voor het Nederlandse standpunt en het uitgangspunt zou moeten zijn voor een internationaal vredesverdrag.¹⁶⁵ Daarnaast zijn de resoluties volgens minister Luns in te vage termen gesteld en kunnen daardoor tot misverstanden leiden. Ten slotte introduceren de resoluties een begrip als 'the people of Palestine', 'maar wat is 'Palestine'?' zo vraagt Luns zich af in de Tweede Kamer.¹⁶⁶ Hoewel het standpunt van Luns ten aanzien van de Palestijnen in het voordeel van de Palestijnen lijkt te veranderen komt dit gedurende zijn ministerschap niet naar voren bij het Nederlandse stemgedrag in de Verenigde Naties.

Hoewel het in de Verenigde Naties niet geuit wordt, is het Nederlandse standpunt vanaf de Zesdaagse Oorlog wel geëvolueerd. De Palestijnse wens voor zelfbeschikking is voor Nederland nog steeds onaanvaardbaar, maar de regering is er wel steeds meer van overtuigd dat een regeling van het Midden-Oosten conflict onmogelijk is 'zonder de Palestijnen hierbij te laten

¹⁶¹ Geheime aantekening over het Midden-Oostenconflict, 28 juli 1970, PVVN, archiefbloknr. Z192, inv.nr. 2067.

¹⁶² Bericht van Luns aan alle Nederlandse ambassades, 1 juli 1970, KMP, inv.nr. 10677.

¹⁶³ 'Resolution 2628', General Assembly, 4 november 1970, online via www.un.org.

¹⁶⁴ 'Resolution 2672C', General Assembly, 8 december 1970, online via www.un.org.

¹⁶⁵ *25e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1970*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 98 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1971), 216.

¹⁶⁶ *Handelingen der Tweede Kamer der Staten-Generaal*, zitting 1970-1971, 10 december 1970, 1758.

meespreken'.¹⁶⁷ Het valt echter te betwijfelen of dit meer uit praktische overwegingen gebeurde of dat de Nederlandse regering daadwerkelijk sympathie voor de Palestijnen voelde.

In de Verenigde Naties stemt Nederland tot 1971 nooit voor resoluties waarin de rechten van de Palestijnen genoemd worden. Daarnaast blijft Luns tijdens zijn ministerschap altijd spreken over het 'vluchtelingenprobleem' en spreekt hij uit dat de term 'people of Palestine' een te vaag begrip is.¹⁶⁸ Tegelijkertijd dringt Nederland wel aan op een rechtvaardige oplossing van het probleem, maar dit lijkt meer ingegeven door angst dat de Palestijnen wellicht een oplossing af willen gaan dwingen die nadelig is voor Israël, dan dat dit echt uit sympathie voor de vluchtelingen lijkt te zijn.

¹⁶⁷ Memorandum van DAM aan DGPZ, 18 januari 1971, onderwerp: overleg Midden-Oostenconflict in kader der 'zes', MBZ, inv.nr. 25823.

¹⁶⁸ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 234.

4. De jaren Schmelzer

Voortzetting van het beleid van Luns

Op 6 juli 1971 wordt Norbert Schmelzer de nieuwe Minister van Buitenlandse Zaken. Net als Luns maakt Schmelzer deel uit van de KVP en in principe was hij niet van plan veel te veranderen aan het beleid van zijn voorganger. 'Ik heb nooit de behoefte gevoeld om me tegen het beleid van Luns af te zetten, omdat ik een te groot respect heb voor wat hij op zijn wijze voor het land heeft gedaan.'¹⁶⁹ Desalniettemin stelt Schmelzer wel dat dit niet betekent dat hij dezelfde keuzes als Luns zal maken want 'iedereen runt zo'n zaak nu eenmaal op zijn eigen manier. En hoewel mijn fundamentele uitgangspunten dus exact dezelfde zijn als die van Luns, heb ik er toch op enkele punten een wat andere uitwerking aan gegeven'.¹⁷⁰

Deze andere uitwerking komt vooral naar voren bij het Nederlandse beleid ten aanzien van Europa. Hoewel Schmelzer verklaart dat hij hierover geen meningsverschillen heeft met Luns besteedt hij wel meer aandacht 'aan de samenhang tussen de integratie op sociaal-economisch-financieel gebied en op andere terreinen'. Overleg tussen de lidstaten van de Europese Gemeenschap vindt Schmelzer daarom dan ook van wezenlijk belang.¹⁷¹ Dat Schmelzer dit overleg zo belangrijk vindt komt doordat hij een duidelijke *Europeaan* is, waar Luns in zijn buitenlandse beleid meer een *Atlanticus* was. Deze laatste denkwijze houdt in dat militaire samenwerking met de Verenigde Staten vooral een belangrijk punt is, terwijl een *Europeaan* meer belang hecht aan economische en politieke samenwerking tussen de West-Europese staten.¹⁷²

In verklaringen van Schmelzer komt zijn pro-Europese gedachtengang meer dan eens naar voren. Zo verklaart hij in een toespraak voor de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties dat 'hoewel ik uitsluitend namens Nederland het woord voer en niet namens de Europese Gemeenschap, benadruk ik het Europese accent van mijn gedachten'.¹⁷³ Hoewel dit deels te maken heeft met het feit dat Nederland op dat moment voorzitter is van de ministerraad van de Europese Gemeenschap stelt Schmelzer dat dit ook komt doordat hij 'de aan deze Vergadering voorgelegde vraagstukken niet vanuit een zuiver nationaal standpunt wil benaderen'.¹⁷⁴ Later in dezelfde toespraak spreekt de minister over het politieke overleg tussen de lidstaten. Dit overleg 'en de harmonisering van de buitenlandse politiek der Europese staten zal zich mettertijd

¹⁶⁹ R. Ammerlaan, *Het verschijnsel Schmelzer. Uit het dagboek van een politieke teckel* (Leiden, Sijthoff: 1973), 342.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 235.

¹⁷³ Rede van Minister Schmelzer in Algemene Vergadering, 3 oktober 1972, MBZ, inv.nr. 25994.

¹⁷⁴ Ibidem.

ontwikkelen en aldus Europa in staat stellen een doeltreffende en constructieve rol in de wereld te spelen'.¹⁷⁵

Uit deze uitspraken blijkt het grote belang dat Schmelzer hecht aan het politieke overleg tussen de negen lidstaten en het belang van een gezamenlijk standpunt van de Europese Gemeenschap wat betreft de buitenlandse politiek van de lidstaten. Het gevolg van deze denkwijze is dat Schmelzer meer belang hecht aan de mening van de acht andere landen van de Europese Gemeenschap dan zijn voorganger Luns. Hierdoor vinden in zijn ambtsperiode – hoewel deze slechts twee jaar duurt – grotere ontwikkelingen plaats wat betreft het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnse vluchtelingen dan tijdens de regeerperiode van Luns.

Aan het begin van zijn ministerschap heeft Schmelzer wat betreft de Palestijnen nagenoeg dezelfde standpunten als Luns. Wanneer in de Tweede Kamer door kamerlid Van der Spek vragen worden gesteld over het bestaansrecht van de Palestijnen antwoordt hij dat er 'slechts sprake kan zijn van een rechtvaardige oplossing van het vluchtelingenprobleem'. Daarnaast stelt hij dat in de vraag van Van der Spek 'een beginseluitspraak wordt gevraagd over het bestaansrecht van een Palestijns volk, waarbij het aan de verbeelding wordt overgelaten, wat precies hieronder wordt verstaan'.¹⁷⁶ Hierbij wordt duidelijk dat Schmelzer dus ook van mening is dat het slechts hoort te gaan over het vluchtelingenprobleem en dat er geen sprake is van een volk der Palestijnen.

Tijdens de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 1971 staat het Palestijnse probleem, zoals alle voorgaande jaren, op de agenda. In zijn richtlijnen aan de Nederlandse delegatie naar de vergadering houdt Schmelzer zich aan het beleid van zijn voorganger wat betreft de Palestijnen. Een goede regeling voor het vraagstuk is belangrijk, en moet voor de meerderheid van de vluchtelingen aanvaardbaar zijn. Terugkeer van een groot deel van de vluchtelingen naar Israël is echter niet wenselijk, evenals de vestiging van een Palestijnse staat in het gebied voor de Nederlandse regering onaanvaardbaar is, aangezien beide oplossingen grote nadelige gevolgen voor Israël zullen hebben.¹⁷⁷

Gedurende deze vergadering wordt er, evenals in voorgaande jaren, een resolutie ingediend over de rechten van de Palestijnen. Resolutie 2792D verklaart opnieuw dat 'the people of Palestine are entitled to equal rights and self-determination'. Daarnaast wordt bezorgdheid geuit over het feit dat de Palestijnen 'have not been permitted to enjoy their inalienable rights and to exercise their right to self-determination'. Respect voor deze rechten, zo besluit de resolutie is een onmisbaar element voor een langdurige vrede in het Midden-

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1971-1972, 2 december 1971, 1543.

¹⁷⁷ Richtlijnen voor de Koninkrijksdelegatie naar de 26ste Algemene Vergadering der VN, 2 september 1971, MBZ, inv.nr. 25994.

Oosten.¹⁷⁸ De Nederlandse regering besluit, evenals in voorgaande jaren, tegen deze resolutie te stemmen, hoewel de resolutie met een meerderheid van stemmen wel wordt aangenomen. Hierdoor wordt voor de derde keer het zelfbeschikkingsrecht van de Palestijnen erkend door de Verenigde Naties.¹⁷⁹

Als verklaring voor de Nederlandse tegenstem gebruikt Schmelzer de Palestijnse opvatting dat er een Palestijnse staat gesticht moet worden die het gehele vroegere mandaatgebied zou omvatten. Dit zou betekenen dat de huidige staat Israël zou verdwijnen, iets wat voor Nederland nog steeds onaanvaardbaar is.¹⁸⁰ In de Tweede Kamer komt hierop een vraag van de VVD'er Dankert, die van mening is dat de Palestijnen recht hebben op zelfbeschikking. Hij vraagt zich af of het wellicht mogelijk is vóór het zelfbeschikkingsrecht te stemmen, aangezien de grootte van het gebied dat de Palestijnen krijgen nog niet vast staat.¹⁸¹ Schmelzer antwoordt hier echter op dat Nederland tegen de resolutie heeft gestemd omdat

‘in de visie van de opstellers van de resolutie – ook al werd het niet zo vermeld – dit recht onverbreekelijk is verbonden aan de beschouwing van de Palestijnen als een volk, een volk met een eigen grondgebied, dat in de ogen van de opstellers, het gehele of praktisch het gehele grondgebied van het voormalig mandaatgebied Palestina omvat. Dat is een gedachtegang die Nederland nooit heeft onderschreven’.¹⁸²

Ondanks het feit dat Nederland nog niet bereid is in de Verenigde Naties voor de rechten van de Palestijnen te kiezen stemt zij wel voor een resolutie waarin Israël wordt veroordeeld voor haar optreden tegen de Arabische vluchtelingen in de Gazastrook.¹⁸³

Wat betreft de contacten met de Arabische landen is Schmelzer van plan zijn voorganger te volgen, zo brengt hij in mei 1972 een bezoek aan Israël en een maand later is hij te gast in Egypte. Over deze bezoeken zegt hij bereid te zijn ‘als een postbode tussen Israël en de Arabische landen te fungeren om beide partijen aan de conferentietafel te krijgen’.¹⁸⁴ Net als Luns heeft Schmelzer hierbij niet de intentie om een bemiddelaar te zijn in het conflict; ‘er zijn er al genoeg’, zegt hij daarover.¹⁸⁵ Tijdens de gesprekken met beide landen verklaart Schmelzer dan ook dat Nederland de Verenigde Naties als belangrijkste bemiddelaar en als het forum voor

¹⁷⁸ ‘Resolution 2792D’, General Assembly, 6 december 1971, online via www.un.org.

¹⁷⁹ *26e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1971*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 100 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1972), 89.

¹⁸⁰ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 109.

¹⁸¹ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1971-1972, 29 augustus 1972, 48.

¹⁸² Schmelzer zoals geciteerd in: Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 110.

¹⁸³ ‘Resolution 2851’, General Assembly, 20 december 1971, online via www.un.org. Zie ook: *26e Algemene Vergadering der Verenigde Naties*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 100, 89-90.

¹⁸⁴ Houten en Kopuit, *De evenwichtige politiek van Nederland*, 18.

¹⁸⁵ *Ibidem*.

onderhandelingen ziet. Wat betreft het Nederlandse standpunt in het conflict stelt de minister nog steeds dat ‘resolutie 242, integraal uitgevoerd met inachtneming van alle daarin vervatte beginselen een voor alle partijen aanvaardbare rechtvaardige oplossing van het conflict kan brengen’.¹⁸⁶

Een Nederlandse stem vóór de Palestijnen

In de eerste periode na zijn aanstelling als Minister van Buitenlandse Zaken volgt Schmelzer het beleid van zijn voorganger Luns. Tijdens de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 1972 vindt er echter een verschuiving plaats in het Nederlandse standpunt tijdens het debat over het Midden-Oosten in de plenaire vergadering. Voorafgaand aan het debat zijn de verschillende permanente vertegenwoordigers van de negen landen van de Europese Gemeenschap door hun ministers verzocht ‘een matigende invloed bij de behandeling van het Midden-Oostenprobleem uit te oefenen’.¹⁸⁷ De reden hiervan is dat de Negen tijdens de plenaire vergadering als één blok willen optreden.¹⁸⁸

Om dit te bereiken overleggen de Negen tijdens de vergadering steeds met elkaar over de agendapunten en de ingediende resoluties. Tijdens één van deze overleggen komt een ontwerp-resolutie ter sprake van een aantal niet gebonden landen die ‘zeer scherp tegen Israël is gericht’.¹⁸⁹ De Negen hebben verschillende bezwaren tegen deze ontwerp-resolutie, maar na een overleg met de opstellers van de tekst zijn enkele van deze bezwaren weggenomen. Een aantal anti-Israëliëse uitspraken in de ontwerp-resolutie worden verwijderd en ook spreekt de tekst niet meer ‘over de rechten van het Palestijnse volk, maar over de rechten van de Palestijnen’.¹⁹⁰

Ook na deze pogingen van de Negen om de ontwerp-resolutie af te zwakken is de Nederlandse vertegenwoordiging nog niet tevreden over de tekst. Het grootste bezwaar van Nederland is dat in de ontwerp-resolutie niet staat dat resolutie 242, in zijn geheel en ondeelbaar, het belangrijkste uitgangspunt moet zijn voor een vredesregeling. Daarnaast bestaan er Nederlandse bedenkingen tegen ‘de vermelding van de rechten der Palestijnen, een element dat niet als zodanig in resolutie 242 voorkomt’.¹⁹¹ Onder druk van de Negen stemmen de opstellers van de tekst in met een aantal amendementen, waardoor nu ook in de resolutie staat te lezen dat resolutie 242 ‘in al haar onderdelen’ moet worden uitgevoerd.¹⁹² Deze

¹⁸⁶ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1972, bijlagen, rijksbegroting 1973, 12000, hoofdstuk V, nr. 2, memorie van toelichting, 12-13.

¹⁸⁷ *27e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1972*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 102 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1973), 17.

¹⁸⁸ Schaper, ‘Nederland en het Midden-Oostenconflict’, 236.

¹⁸⁹ *27e Algemene Vergadering*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 102, 17.

¹⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁹¹ *Ibidem*, 18.

¹⁹² *Ibidem*.

amendementen maken de situatie voor de Nederlandse delegatie lastig; aan de ene kant zijn de Nederlandse bezwaren wat betreft resolutie 242 weggenomen, maar wat betreft de Palestijnen staat nog steeds in de resolutie te lezen dat ‘respect for the rights of the Palestinians’ een onmisbaar element is voor ‘a just and lasting peace in the Middle East’.¹⁹³

Uiteindelijk wordt de geamendeerde ontwerpresolutie 2949 op 8 december behandeld in de Algemene Vergadering. Tijdens de vergadering geeft de Nederlandse permanente vertegenwoordiger Fack een verklaring af waarin hij zijn bezwaren tegen de ontwerpresolutie kenbaar maakt.¹⁹⁴ In deze verklaring stelt Fack dat ‘we have doubts about the wording of operative paragraph 9 which refers to rights of Palestinians’.¹⁹⁵ Hij verklaart dat de Nederlandse regering deze paragraaf zo opvat dat niets in deze zin ‘can add to or subtract from the corresponding text in resolution 242 which reads: “the Security Council affirms further the necessity for achieving a just settlement of the refugee problem”. We interpret paragraph nine to mean just that and nothing else’.¹⁹⁶

Na al deze bezwaren die de Nederlandse vertegenwoordiging heeft wat betreft de ontwerpresolutie zou men een tegenstem verwachten, of wellicht een onthouding van stemming. Dit was echter niet het geval, want ‘in view of the results obtained and in spite of our lingering doubts, the Netherlands Delegation will not withhold its affirmative vote on the amended draft before us’.¹⁹⁷ Deze stem vóór de resolutie is uitzonderlijk, aangezien Nederland in 1970 nog tegen resolutie 2628 stemde, waarin exact dezelfde tekst over de Palestijnen stond te lezen. Opvallend hierbij is dat toentertijd de Nederlandse delegatie in de stemverklaring stelde dat de paragraaf over de Palestijnen de tekst van resolutie 242 zou ondermijnen,¹⁹⁸ terwijl nu wordt gesteld dat de zin over de Palestijnen slaat ‘op de noodzaak van een rechtvaardige oplossing voor het probleem van de vluchtelingen (...) gelijk gesteld in de desbetreffende paragraaf van resolutie 242’.¹⁹⁹

Europese druk of Nederlandse keuze?

Het is opvallend dat de Nederlandse delegatie besluit voor de resolutie te stemmen. De hieropvolgende verdediging van de keuze voor de resolutie te stemmen die door Schmelzer aan de Tweede Kamer en aan de Verenigde Naties wordt gegeven maakt het Nederlandse stemgedrag echter nog opvallender.

¹⁹³ ‘Resolution 2949’, General Assembly, 8 december 1972, online via www.un.org.

¹⁹⁴ *27e Algemene Vergadering*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 102, 242-243.

¹⁹⁵ Ibidem, 242.

¹⁹⁶ Ibidem, 243.

¹⁹⁷ Ibidem.

¹⁹⁸ *25e Algemene Vergadering*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 98, 216

¹⁹⁹ *27e Algemene Vergadering*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 102, 18.

In de stemverklaring naar de Algemene Vergadering maakte Fack duidelijk dat de politieke samenwerking tussen de Negen één van de redenen is waarom Nederland voor de resolutie heeft gestemd.²⁰⁰ Hoewel het in eerste instantie ook lijkt alsof Nederland onder druk van de Negen vóór gestemd heeft gaat dit argument slechts ten dele op, aangezien Denemarken besluit zich van stemming te onthouden.²⁰¹ Het is de vrije keus van Nederland om zich aan te sluiten bij de andere landen van de Europese Gemeenschap en voor de resolutie te stemmen. Wanneer hier grote druk aan te pas was gekomen had immers ook Denemarken wel een positieve stem uitgebracht.

Verder geeft Fack aan dat door de inspanningen van de Europese landen 'a number of significant improvements have been embodied in the original text, rendering the final result more acceptable'.²⁰² Hoewel de amendementen niet geheel tot tevredenheid van de Nederlandse delegatie waren heeft Nederland, in tegenstelling tot Denemarken, zich wel actief ingezet om de tekst van de resolutie te veranderen.²⁰³ Doordat verschillende landen ook instemden met het amendement dat Nederland inbracht – over resolutie 242 – kon de Nederlandse delegatie niets anders dan ook met de resolutie instemmen. Blijkbaar was hier wel enige druk geweest van de Europese partners, aangezien Schmelzer later zegt dat 'het niet ontkend kan worden, dat van deze feitelijke omstandigheden een zekere invloed op de Nederlandse besluitvorming is uitgegaan'.²⁰⁴

Naar de Tweede Kamer toe legt Schmelzer echter niet de nadruk op de druk van Europese landen, maar op een geheel ander argument om voor de resolutie te stemmen. De eerste versie van de ontwerp-resolutie was een zeer scherpe resolutie voor Israël. Door de amendementen voor te stellen, en daarmee steun te verlenen aan een mildere resolutie, was 'voorkomen, dat de niet-gebonden landen terugvielen op de oorspronkelijke - voor Israël veel nadeliger - resolutie, waarvoor ongetwijfeld een meerderheid aanwezig zou zijn geweest'.²⁰⁵ De minister stelt in zijn verklaring dat Nederland door voor de resolutie te stemmen heeft gekozen voor het gunstigste resultaat voor Israël. Het lijkt erop dat Schmelzer zijn argumenten aanpast aan het publiek waarvoor hij spreekt. In de Verenigde Naties zou bovenstaande pro-Israëliëse stemverklaring 'door de Arabieren niet in dank zijn afgenomen', terwijl deze verklaring bij de Nederlandse regering, nog steeds sterk pro-Israëliësch, juist in goede aarde viel.²⁰⁶

Enkele dagen later tijdens de plenaire vergadering komt resolutie 2963 ter stemming, waarin gesproken wordt over 'the inalienable rights' en 'equal rights and self-determination'

²⁰⁰ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 237.

²⁰¹ *27e Algemene Vergadering*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 102, 19.

²⁰² *Ibidem*, 242.

²⁰³ *Handelingen der Tweede Kamer, Aanhangsels*, zitting 1972-1973, 12 december 1972, vraag 246, 495.

²⁰⁴ *Ibidem*, 496.

²⁰⁵ *Ibidem*.

²⁰⁶ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 237.

voor de Palestijnen.²⁰⁷ De Nederlandse delegatie besluit tegen deze resolutie te stemmen, iets wat geen afwijking is van de voorgaande jaren waarin Nederland steeds tegen een resolutie stemde waarin de rechten van de Palestijnen expliciet genoemd worden.²⁰⁸ Het ergste leed is dan echter al geschied, aangezien de Nederlandse delegatie voor de resolutie gestemd heeft waarin ook gesproken wordt over de rechten van Palestijnen.

Ondanks de verschillende stemverklaringen wordt bij het Nederlandse stemgedrag voor deze resolutie voor het eerst duidelijk hoeveel invloed Europese samenwerking op de Nederlandse besluitvorming heeft. Onder druk van de andere landen van de Negen besluit Nederland voor een resolutie te stemmen waar zij eigenlijk niet achter staat.²⁰⁹ De komende jaren zal de politieke druk van de Negen tot gevolg hebben dat het Nederlandse beleid ten aanzien van het Midden-Oosten en specifiek ten aanzien van de Palestijnen grote veranderingen doormaakt.

²⁰⁷ 'Resolution 2963E', General Assembly, 13 december 1972, online via www.un.org. Voor het verloop van de stemming zie: *27e Algemene Vergadering*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 102, 60-62.

²⁰⁸ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 110.

²⁰⁹ *Ibidem*, 111.

5. Periode Van der Stoel

Opnieuw continuering van het beleid

Begin 1973 treedt er een nieuw kabinet aan in Nederland, onder leiding van Joop den Uyl. In dit kabinet wordt voor het eerst in lange tijd niet een KVP'er, maar de PvdA'er Max van der Stoel de nieuwe Minister van Buitenlandse Zaken. De socialisten, en daarmee de nieuwe Minister van Buitenlandse Zaken, staan traditiegetrouw positief tegenover Israël.²¹⁰ Tegelijkertijd toonde de PvdA al in 1971 begrip voor de situatie van de Palestijnen in haar beleidsnota van de Commissie Buitenland, waarvan Van der Stoel de voorzitter was.²¹¹ In deze beleidsnota stelde de partij dat er recht moest worden gedaan aan de 'nationalistische gevoelens der Palestijnen', eventueel door de vorming van een Palestijnse staat.²¹²

Van der Stoel lijkt wat betreft de Palestijnen een andere mening te hebben in vergelijking met zijn voorgangers die allebei nooit zulke vooruitstrevende gedachten over de Palestijnen uitten. Of Van der Stoel in de praktijk als Minister van Buitenlandse Zaken ook een pro-Arabisch standpunt in durft te nemen zou al snel blijken. Enkele maanden na het begin van zijn ministerschap wordt hij namelijk geconfronteerd met een nieuwe crisis in het Midden-Oosten. De Oktoberoorlog breekt uit en de daaropvolgende oliecrisis zou grote gevolgen hebben voor het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen.

Voor het begin van de Oktoberoorlog heeft de nieuwe regering al enkele malen het beleid wat betreft het Midden-Oosten en specifiek wat betreft de Palestijnen herbevestigd. Zo stelt Van der Stoel in de memorie van toelichting op de nieuwe rijksbegroting dat resolutie 242 van de Veiligheidsraad, 'in zijn geheel en ondeelbaar, in overleg tussen partijen tot stand gekomen, de beste kansen biedt voor vrede in het Midden-Oosten'.²¹³ Wat betreft de Palestijnen zegt hij dat 'een rechtvaardige oplossing voor het vraagstuk van de vluchtelingen naar het oordeel van de Regering even essentieel is als een bevredigende oplossing van het territoriale vraagstuk en daarmee ook onverbrekelijk verbonden'.²¹⁴ Hiermee wijkt de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken niet af van de teksten van zijn voorgangers Luns en Schmelzer.

Dit standpunt wat betreft de Palestijnen wordt verder uiteengezet in zijn richtlijnen voor de Nederlandse afvaardiging naar de Verenigde Naties, waarin Van der Stoel, net als zijn voorgangers, zegt dat een rechtvaardige oplossing moet voorzien 'in een voor de meerderheid

²¹⁰ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 106.

²¹¹ van Leeuwen, *Het Woord is aan Nederland*, 22.

²¹² Ibidem, 16.

²¹³ *Handelingen der Tweede Kamer*, Bijlagen, zitting 1973-1974, rijksbegroting 1974, 12600, hoofdstuk V, no. 2, Memorie van Toelichting, 14.

²¹⁴ Ibidem.

der vluchtelingen aanvaardbare regeling'.²¹⁵ Hoewel hij hieraan niet toevoegt dat de Palestijnse wens van een eigen staat in Nederlandse ogen onaanvaardbaar is, zoals zijn voorgangers wel deden, komt dit wel naar voren wanneer hij stelt dat de regeling 'zodanig dient te zijn dat wordt voorkomen dat een excessief aantal vluchtelingen terugkeert naar het Israëliëse grondgebied'.²¹⁶ De staat die de Palestijnen zouden willen stichten omhelst immers ditzelfde grondgebied, maar daarvoor is volgens de Nederlandse regering geen plaats.

In zijn rede voor de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties benadrukt Van der Stoel dat de kwestie van de vluchtelingen 'in toenemende mate van belang is'.²¹⁷ Nederland wil graag haar medewerking verlenen om 'verlichting te brengen in de menselijke nood (...) welke het politieke probleem van het Midden-Oosten begeleiden'.²¹⁸ Ook hier koppelt Van der Stoel het probleem van de Palestijnse vluchtelingen los van de politieke problemen in het Midden-Oosten, waarmee hij duidelijk het signaal afgeeft dat er dus ook geen politieke oplossing – het stichten van een eigen staat – gewenst is voor het vluchtelingenprobleem.

Hoewel de minister teruggrijpt op het beleid van zijn voorgangers is het opvallend dat hij hierin voorbij gaat aan de resolutie die Schmelzer heeft goedgekeurd aan het einde van zijn ministerschap, waarin duidelijk wordt gesproken over 'de rechten van de Palestijnen'.²¹⁹ Van der Stoel negeert hier dus het feit dat het beleid onder Schmelzer is veranderd en gaat terug naar het Nederlandse beleid vóór resolutie 2949, bijna alsof deze resolutie nooit is goedgekeurd door de Nederlandse delegatie.

De Oktoberoorlog

Op 6 oktober 1973 komt er een einde aan de instabiele vrede in het Midden-Oosten wanneer Egypte en Syrië gelijktijdig Israël binnenvallen. In eerste instantie lijdt Israël grote verliezen door het grote verrassingseffect van de aanval, maar in de tweede week van de Oktoberoorlog – ook wel de Yom Kippur oorlog genoemd omdat de oorlog op deze Joodse feestdag begon – is het Israëliëse leger op volle sterkte gekomen en begint het tij langzaam te keren. Verschillende resoluties van de Veiligheidsraad volgen en door de onderhandelingen van de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Kissinger komt er in januari een overeenkomst tussen Egypte en Israël. Eind mei sluit Israël uiteindelijk ook vrede met Syrië.²²⁰

²¹⁵ Richtlijnen voor de koninkrijksdelegatie naar de 28ste zitting van de Algemene Vergadering der VN, 3 september 1973, MBZ, inv.nr. 25996.

²¹⁶ Ibidem.

²¹⁷ Rede van Minister van der Stoel in de Algemene Vergadering, 26 september 1973, MBZ, inv.nr. 23621

²¹⁸ Ibidem.

²¹⁹ 'Resolution 2949', General Assembly, 8 december 1972, online via www.un.org.

²²⁰ *Jaarboek Ministerie van Buitenlandse Zaken 1973-1974* (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1974), 119-120. Voor het volledige verloop van de Oktoberoorlog zie bijvoorbeeld: Edgar O'Ballance, *No victor, no vanquished: the Yom Kippur War* (California, Presidio Press: 1978).

Enkele dagen na het begin van de oorlog komt Van der Stoel met een verklaring namens de Nederlandse regering. In deze verklaring worden Egypte en Syrië veroordeeld voor hun agressie tegen Israël en voor het feit dat ze een nieuwe oorlog zijn begonnen.²²¹ Wat betreft de Palestijnen is in deze verklaring slechts te lezen dat 'een rechtvaardige oplossing van het vluchtelingenvraagstuk onverbrekkelijk is verbonden' aan een oplossing van het conflict in het Midden-Oosten.²²² In de brief van de Minister komt verder ook de steeds uitgebreidere politieke samenwerking tussen de Negen landen van de Europese gemeenschap naar voren, wanneer Van der Stoel stelt dat alle standpunten van Nederland zullen worden 'uitgedragen binnen het overleg van de Negen'.²²³ Dit overleg van de Negen is onderdeel van de zogeheten Europese Politieke Samenwerking, een afspraak tussen de Negen landen om samen te werken op het gebied van buitenlands beleid.²²⁴

In de Tweede Kamer komt het conflict natuurlijk ook ter sprake. Wat betreft de steun aan Israël zijn de verschillende partijen het met elkaar eens. Aantjes, fractieleider van de ARP, herhaalt zijn steunbetuiging van enkele jaren daarvoor: 'ik herhaal wat ik hier in 1967 heb gezegd: Ons hart is met het volk van Israël.'²²⁵ Ook Wiegel verklaart namens de VVD volledig achter Israël te staan. 'Mijn fractie staat in dit conflict heel duidelijk achter Israël', zo zegt hij en hij vervolgt door de hoop uit te spreken dat 'het het Israëliëse volk zal gelukken, zijn vrijheid en zijn voortbestaan te behouden.'²²⁶

Wat betreft de Palestijnen is echter een verschil van mening te bespeuren tussen de verschillende partijen. Hoewel Wiegel namens de VVD met geen woord rept over de Palestijnen, hebben Kamerleden van andere partijen wel aandacht voor het probleem.²²⁷ Zo laat Aantjes van de ARP zijn steunbetuiging aan Israël voorafgaan door de stelling dat 'aan de zaak van de Palestijnen' recht moet worden gedaan.²²⁸ De PvdA gaat hier nog een stap verder in door te verklaren dat er een politieke oplossing gevonden moet worden op basis van resolutie 242 die 'èn een veilig bestaan zou kunnen garanderen aan de staat Israël èn recht zou kunnen doen aan de politieke aspiraties van de Palestijnen'.²²⁹

Op 13 oktober komt er een gezamenlijke verklaring van de Negen. De lidstaten van de Europese Gemeenschap beperken zich in deze verklaring echter tot een oproep aan de

²²¹ Brief van de Minister van Buitenlandse Zaken, 9 oktober 1973, *Handelingen der Tweede Kamer*, bijlagen, Rijksbegroting 1974, 12600, hoofdstuk V, no. 8, 2.

²²² Ibidem.

²²³ Ibidem.

²²⁴ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 136.

²²⁵ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1973-1974, 9 oktober 1973, 90.

²²⁶ Ibidem, 77.

²²⁷ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 136.

²²⁸ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1973-1974, 9 oktober 1973, 90.

²²⁹ Ibidem, 98.

verschillende partijen in het conflict tot een staakt-het-vuren.²³⁰ Op dezelfde dag verzet Nederland zich samen met Denemarken tegen een voorstel van Groot-Brittannië en Frankrijk om in de Veiligheidsraad als woordvoerder namens de Negen op te mogen treden.²³¹ Nederland verzet zich hiertegen uit angst dat de Fransen en de Britten en te pro-Arabisch standpunten zullen innemen en daarmee weinig rekening zullen houden met het Nederlandse standpunt in het conflict.²³² Den Uyl ontkent dit later en stelt dat er slechts sprake was van verschil van mening over een 'procedurele zaak'.²³³

Olie als wapen

Ook de Arabische landen komen bijeen op 13 oktober om gezamenlijk in actie te komen. Op deze bijeenkomst besluiten de ministers van olie van de verschillende Arabische landen hun maandelijkse export van olie met in ieder geval vijf procent te verminderen.²³⁴ Deze vermindering zal doorgaan totdat de internationale gemeenschap 'Israël zou dwingen de in juni 1967 bezette gebieden te ontruimen en de Palestijnen in hun rechten zouden zijn hersteld.²³⁵ Om het effect van deze maatregel zo groot mogelijk te maken kondigt de OAPEC, de *Organization of Arab Petroleum Exporting Countries*, aan dat 'the cut in Arab oil output would affect countries regarded as supporters of Israel and offered assurances that countries friendly to the Arab cause would be given special treatment'.²³⁶

Binnen enkele dagen na het begin van de oliecrisis is duidelijk geworden dat Nederland opnieuw een pro-Israëliësch standpunt inneemt tijdens een oorlog in het Midden-Oosten. Hoewel in eerste instantie de Arabische maatregelen alleen de Verenigde Staten zullen treffen kondigt de Algerijnse regering op 21 oktober aan dat er ook een embargo wordt ingesteld op de olie-export naar Nederland.²³⁷ Binnen enkele dagen na de aankondiging van het embargo van Algerije volgen de andere Arabische olieproducerende landen, Koeweit op 23 oktober, Abu Dhabi en Qatar op 24 oktober, en tenslotte Oman, Saoedi-Arabië, Libië en Bahrain op 28 en 30 oktober.²³⁸ Hierover ontstaat in eerste instantie verwarring, aangezien de meeste landen wel aan de pers, maar niet aan de Nederlandse regering aankondigen de olie-export naar Nederland stop te zetten.²³⁹

²³⁰ Sus, Ibrahim, 'Western Europe and the October War', *Journal of Palestine Studies* vol. 3, no. 2 (1974), 75.

²³¹ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 137.

²³² Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 238.

²³³ *Handelingen der Eerste Kamer*, zitting 1973-1974, 21 november 1973, 112.

²³⁴ Sus, 'Western Europe and the October War', 75.

²³⁵ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 138.

²³⁶ Sus, 'Western Europe and the October War', 75.

²³⁷ Nota van de Minister van Buitenlandse Zaken betreffende recente ontwikkelingen in het Midden-Oosten, 16 november 1973, *Handelingen der Tweede Kamer*, bijlagen, 12600, hoofdstuk V, no. 14, 1.

²³⁸ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 141.

²³⁹ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 239.

Een vertegenwoordiger van de Algerijnse regering geeft een verklaring voor de reden waarom Nederland als enige land van de Negen geboycot wordt. De keuze voor Nederland heeft niets te maken met de belangrijke positie van Rotterdam in de Europese olievoorziening, maar met het feit dat Nederland 'een van de weinige Europese landen was dat zich altijd zonder enige beperking of nuancering positief ten aanzien van het Israëliësch standpunt inzake het Arabisch-Israëliësch conflict had opgesteld'.²⁴⁰

Deze uitspraak is gebaseerd op een uitgebreid dossier van de Arabische landen, waarin onder andere het stemgedrag van Nederland in de Verenigde Naties ter sprake komt. Het dossier stelt dat Nederland sinds 1967 altijd tegen resoluties heeft gestemd die over ontruiming van de bezette gebieden of het zelfbeschikkingsrecht van de Palestijnen gingen.²⁴¹ De handelswijze van de Nederlandse regering direct na het begin van de Oktoberoorlog bevestigde het beeld van Nederland als een 'pro-Israëliësch bastion in West-Europa' en leidde uiteindelijk tot de beslissing de olie-export naar Nederland stop te zetten. Om de boycot op te heffen moet de Nederlandse regering de Arabische landen overtuigen van een wijziging in het Nederlandse beleid ten aanzien van de bezette gebieden en de Palestijnen.²⁴²

De Nederlandse regering reageert al snel op deze beschuldigingen met een verklaring waarin ze stelt dat de Nederlandse regering nog steeds van mening is dat 'een oplossing op basis van Veiligheidsraadresolutie 242, in haar geheel en ondeelbaar, in overleg tussen beide partijen tot stand gekomen, de beste kansen biedt voor vrede in het Midden-Oosten'.²⁴³ Ook wat betreft het Palestijnse vraagstuk herhaalt de verklaring eerdere verklaringen met te stellen dat 'een rechtvaardige oplossing voor het vraagstuk van de vluchtelingen essentieel is'.²⁴⁴ Het is vreemd dat Van der Stoel hier teruggrijpt op een oud standpunt van Nederland, waarvan hij zeker weet dat het de Arabieren niet gunstig stemt. Hij had ook kunnen wijzen op de resolutie waar Nederland het jaar daarvoor voor gestemd heeft in de Verenigde Naties en waarin gesproken wordt over de rechten van Palestijnen.²⁴⁵

Daags na deze verklaringen vinden ontmoetingen plaats tussen Van der Stoel en verschillende Arabische ambassadeurs. Ook stuurt de Nederlandse regering enkele vertegenwoordigers naar de Arabische landen toe met het doel 'de betrokken Regeringen een duidelijk inzicht te geven in het karakter van het Nederlandse beleid inzake het Midden-Oosten'.²⁴⁶ Van der Stoel benadrukt dat deze contacten dienen om de aandacht te vestigen op het feit dat 'het regeringsstandpunt wel degelijk ook begrip toont voor Arabische zienswijzen en

²⁴⁰ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 141.

²⁴¹ Ibidem, 141-142.

²⁴² Ibidem, 143.

²⁴³ Schaper, 'Nederland en het Midden-Oostenconflict', 239.

²⁴⁴ Ibidem

²⁴⁵ Voor deze resolutie zie: 'Resolution 2949', General Assembly, 8 december 1972, online via www.un.org.

²⁴⁶ *Jaarboek Ministerie van Buitenlandse Zaken 1973-1974*, 121.

belangen'.²⁴⁷ Deze gesprekken blijken niet allemaal even positief te zijn. Zo zegt de minister van staat van Koeweit over het gesprek dat hij met Van der Stoel had dat 'de vriendschap tussen de Arabische landen en Nederland is aangetast door dit gesprek. Wij betreuren het heel erg dat de Nederlandse regering kennelijk onder invloed staat van de zionisten'.²⁴⁸

Minister President den Uyl noemt de afkondiging van de olieboycot in een interview onrechtvaardig. Volgens hem is de Nederlandse regering er altijd 'op uit geweest om ook voor het probleem van de Palestijnen een oplossing te vinden'. Nederland heeft hiervoor dan ook 'meer dacht ik dan de meeste landen, ook extra bijdragen gegeven aan de Verenigde Naties ter verbetering van het lot van de Palestijnse vluchtelingen'.²⁴⁹ Wanneer de interviewer stelt dat de Arabieren wellicht anders denken over het Nederlandse beleid antwoordt den Uyl dat de regering niet 'afgaat van het standpunt waarvan ze meent dat het juist is'. Dit standpunt doet zijns inziens 'recht aan gezichtspunten van de Arabische staten waar het gaat om het lot van de Palestijnen'.²⁵⁰

Ook Van der Stoel wijkt niet af van het aloude standpunt van de Nederlandse regering. Meerdere keren benadrukt hij dat resolutie 242 het uitgangspunt is voor het Nederlandse beleid ten aanzien van de bezette gebieden en de Palestijnen.²⁵¹ Hoewel er verschillende maatregelen worden aangekondigd om de gevolgen van de olieboycot zoveel mogelijk te beperken, zijn deze slechts voorzorgsmaatregelen, zo stelt den Uyl op 31 oktober omdat 'tot op de dag van vandaag in Rotterdam nog geen ton olie minder is binnengekomen'.²⁵² De gevolgen van de oliecrisis lijken in eerste instantie ook echt mee te vallen voor Nederland. 'In ieder geval zijn er nog pas volgeladen tankers naar Rotterdam vertrokken. Dat betekent dat de komende vier tot zes weken de olietoevoer normaal blijft. Het schijnt ook dat er nog geen sprake is van een verminderde levering, in het kader van de algehele produktievermindering die de Arabische landen hebben aangekondigd'.²⁵³

²⁴⁷ Nota van de Minister van Buitenlandse Zaken betreffende recente ontwikkelingen in het Midden-Oosten, 16 november 1973, 2.

²⁴⁸ P.C. van Wermes-Kerken, 'Houding van minister van der Stoel gaf stoot tot oliestop', *Algemeen Dagblad*, 25 oktober 1973.

²⁴⁹ 'Interview met de Minister-President, TV Ned.2, 26 oktober 1973', *Beleid Beschouwd*, 31 oktober 1973, nr. 2604.

²⁵⁰ Ibidem.

²⁵¹ Zie hiervoor bijvoorbeeld: *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1973-1974, 31 oktober 1973, 526 en: van Ginkel, *Het Westen en de oliecrisis 1973-1974*, (Den Haag: 1978), 117-118.

²⁵² *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1973-1974, 31 oktober 1973, 525.

²⁵³ Paul Brill, 'De oliemaatschappijen hebben in Rotterdam miljarden geïnvesteerd, dat geven ze niet zomaar op', *Groene Amsterdammer*, 7 november 1973.

Verklaring van de Negen

Hoewel de gevolgen van de Arabische olieboycot in eerste instantie lijken mee te vallen heeft de boycot wel snel gevolgen voor het Nederlandse beleid ten aanzien van het Midden-Oosten. Op 6 november 1973 vindt er politiek overleg plaats tussen de Negen landen van de Europese Gemeenschap over de oliecrisis. Dit is twee dagen nadat de OAPEC landen op een bijeenkomst in Koeweit hebben besloten om de olieproductie met vijftienvijftig procent te gaan verlagen waarna hier elke maand nog vijf procent bij zal komen. Daarnaast besloten de Arabische olieproducerende landen om de toevoer naar de Verenigde Staten en Nederland volledig stop te zetten.²⁵⁴

In de verklaring die de Negen opstellen tijdens het overleg staan een aantal punten die, in vergelijking met het beleid van Nederland, op een nieuwe manier geformuleerd zijn. Zo staat in de verklaring dat Israël zich terug zal moeten trekken uit de gebieden die zij bezet heeft in 1967, iets wat de Nederlandse regering hiervoor nog nooit gezegd heeft. Daarnaast verklaren de Negen dat ‘in the establishment of a just and lasting peace account must be taken of the legitimate rights of the Palestinians’.²⁵⁵ Vergeleken met resolutie 242 van de Veiligheidsraad – die de basis is voor het Nederlandse beleid – is deze tekst een grote verandering, aangezien resolutie 242 slechts spreekt over ‘a just settlement of the refugee problem’.²⁵⁶

De Nederlandse pers reageert geschokt op de verklaring van de Negen en is van mening dat er een duidelijke koerswijziging heeft plaatsgevonden in het Nederlandse beleid. ‘Keerpunt ’73?’, zo kopt *Het Parool*, en de *Haagsche Courant* wijt de verklaring aan de slechte diplomatieke kwaliteiten van Van der Stoep met de kop ‘Van der Stoels mislukking’.²⁵⁷ Beide kranten menen dat Nederlandse beleid nu duidelijk pro-Arabisch is geworden en dat het moet worden betreurd dat er een Nederlandse handtekening onder de verklaring van de Negen staat.²⁵⁸ Ook dagblad *Trouw* stelt dat de Nederlandse regering een draai van 180 graden heeft gemaakt in haar beleid.²⁵⁹ Daarnaast is de krant van mening dat Van der Stoep gewoon ‘de kop in de wind had moeten gooien’ en zich vast had moeten houden aan het Nederlandse beleid.²⁶⁰ *De Tijd* verbaast zich over de plotselinge koerswijziging en stelt dat ‘de Europese landen nogal plotseling “de wettige rechten van de Palestijnen” hebben ontdekt’.²⁶¹

²⁵⁴ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 145.

²⁵⁵ Verklaring van de Negen regeringen van de Europese Economische Gemeenschap betreffende de toestand in het Midden-Oosten, 8 november 1973, *Handelingen der Tweede Kamer*, bijlagen, Rijksbegroting 1974, 12600, hoofdstuk V, no. 11, 2.

²⁵⁶ ‘Resolution 242’, Security Council, 22 november 1967, online via www.un.org.

²⁵⁷ ‘Keerpunt ’73?’, *Het Parool*, 8 november 1973; ‘Van der Stoels mislukking’, *Haagsche Courant*, 7 november 1973.

²⁵⁸ *Ibidem*.

²⁵⁹ Sus, ‘Western Europe and the October War’, 75.

²⁶⁰ Schaper, ‘Nederland en het Midden-Oostenconflict’, 241.

²⁶¹ *Ibidem*.

Het is opvallend dat de Nederlandse kranten in hun analyses geen aandacht schenken aan de voorgaande jaren wat betreft het beleid ten aanzien van het Midden-Oosten. Geen enkele Nederlandse krant refereert aan resolutie 242 die Nederland in 1972 goedkeurde en waarin ook gesproken wordt over de rechten van de Palestijnen. De enige vergelijking die de kranten echter maken is met resolutie 242 uit 1967, omdat de Nederlandse regering – ook na resolutie 242 – altijd is blijven volhouden dat deze resolutie het uitgangspunt vormde voor het Nederlandse beleid.

Daarnaast plaatsen de meeste kranten de Nederlandse ommekeer in het kader van de oliecrisis. Onder druk van de Arabische olieproducenten en hun oliewapen heeft Nederland de keuze gemaakt een pro-Arabisch standpunt in te nemen. ‘De Eeg-landen, inclusief Nederland, hebben gisteren diep gebukt: voor de Arabische landen en voor Frankrijk. Ze hebben een verklaring aangenomen die een duidelijke pro-Arabische strekking heeft’.²⁶² Ook *De Volkskrant* meent dat de verklaring tot stand gekomen is als ‘resultaat van de vrees voor de Arabische boycot’.²⁶³ Door de verklaring zouden de Negen hopen ‘meer begrip te vinden bij de Arabische staten voor hun verlangen naar ongestoorde olie-leveranties’.²⁶⁴

Hoewel de Nederlandse pers stelt dat er een duidelijke accentverschuiving heeft plaatsgevonden in het Nederlandse beleid ontkent Van der Stoep deze beschuldigingen. De minister blijft volhouden dat de verklaring in overeenstemming is met resolutie 242 van de Veiligheidsraad en daarom door Nederland goedgekeurd kan worden. Verschillende elementen en zinnen uit deze resolutie komen terug in de verklaring van de Negen,²⁶⁵ maar in het licht van de nieuwe situatie vergeleken met 1967 geeft de verklaring van de Negen wel ‘op enkele punten een uitwerking en verduidelijking van de gedachten die in de resolutie zijn neergelegd’.²⁶⁶

Er is één punt waarvan Van der Stoep toegeeft dat er niet slechts een uitwerking van resolutie 242 in de verklaring van de Negen staat, maar een toevoeging daarop en dat is het punt van de Palestijnen.²⁶⁷ Deze toevoeging is volgens de minister maar klein: ‘er wordt gesproken, niet over de Palestijnse vluchtelingen, maar over de Palestijnen’. Hij voegt hieraan toe dat hij gelooft dat dit ook de juiste manier is om over de Palestijnen te spreken. ‘Ik heb dat ook vorige week in de Kamer gezegd, je kunt niet alleen spreken van het probleem van de Palestijnse vluchtelingen, er is niet alleen een humanitair probleem, maar er is ook een politieke

²⁶² ‘Het Vrije Volk’, 7 november 1973, *Beleid Beschouwd*, 13 november 1973, no. 2616, 11.

²⁶³ ‘EG eensgezind over Midden Oosten’, *De Volkskrant*, 7 november 1973.

²⁶⁴ ‘Neutraliteit’, *De Volkskrant*, 7 november 1973.

²⁶⁵ ‘TV Ned.1, VARA “Achter het Nieuws”’, 6 november 1973, gesprek met Minister van der Stoep, in: *Beleid Beschouwd*, 13 november 1973, nr. 2616.

²⁶⁶ Nota van de Minister van Buitenlandse Zaken betreffende recente ontwikkelingen in het Midden-Oosten, 16 november 1973, 2.

²⁶⁷ TV Ned.2, NOS “Den Haag vandaag”, 6 november 1973, gesprek met Minister van der Stoep, in: *Beleid Beschouwd*, 13 november 1973.

dimensie'.²⁶⁸ In dit interview spreekt Van der Stoel echter niet over de rechten van de Palestijnen, maar slechts over de politieke dimensie van het conflict.

Later, in een brief aan de Kamer, legt de minister uit dat de politieke dimensie van het probleem terug komt in 'het gedeelte van de verklaring dat betrekking heeft op de rechten van de Palestijnen'.²⁶⁹ Deze rechten houden in dat in een mogelijk komend vredesoverleg 'aan de politieke aspiraties van de Palestijnen in enigerlei vorm gestalte zal moeten worden gegeven'.²⁷⁰ De minister gaat niet verder in op deze politieke aspiraties, hoewel het natuurlijk duidelijk is dat deze aspiraties voor de Palestijnen inhouden dat ze ooit een eigen staat zullen hebben. Hoewel de minister verder niets zegt over deze mogelijke Palestijnse staat stelt hij wel dat 'de verwezenlijking van de rechten der Palestijnen geen afbreuk zal mogen doen aan het, eveneens door resolutie 242 gegarandeerde recht van Israël (...) op veilige en erkende grenzen, vrij van bedreiging met geweld'.²⁷¹

Gevolgen van de oliecrisis

Een Arabische reactie op de verklaring van de Negen Europese landen laat niet lang op zich wachten. De olieproducerende landen besluiten de verschillende extra verminderingen van olie niet toe te passen op de landen van de Europese Gemeenschap. Ondanks alle diplomatieke pogingen van Van der Stoel geldt deze uitzondering echter niet voor Nederland.²⁷² De Arabische landen besluiten verschillende gradaties aan te brengen om op die manier slechts de landen te boycotten die neutraal zijn of pro-Israël. Door deze maatregel hoeven zogeheten 'bevriende' landen niet te vrezen voor een vermindering van de olietoevoer. Hoewel Nederland de verklaring van de Negen heeft ondertekend is ze volgens de olieproducerende landen nog steeds vijandig tegenover het Arabisch standpunt en daarom blijft de boycot van Nederland gehandhaafd.²⁷³

Ondanks de stellingen over de rechten van de Palestijnen in de verklaring van de Negen blijft het Nederlandse beleid ten aanzien van dit probleem vaag. Aan de ene kant geeft Den Uyl toe dat de formulering in de verklaring van de Negen over de 'legitimate rights' van de Palestijnen 'een andere is, zo men wil een nieuw element, vergeleken met de formulering van resolutie 242'.²⁷⁴ Tegelijkertijd krabbelt Van der Stoel alweer terug wat betreft deze rechten door in een gesprek met Rabbani, de consul van Koeweit in Nederland, te stellen dat de

²⁶⁸ Ibidem.

²⁶⁹ Nota van de Minister van Buitenlandse Zaken betreffende recente ontwikkelingen in het Midden-Oosten, 16 november 1973, 2.

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ Ibidem, 3.

²⁷² van Ginkel, *Het Westen en de oliecrisis*, 88-90.

²⁷³ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 148.

²⁷⁴ *Handelingen der Eerste Kamer*, zitting 1973-1974, 20 november 1973, 112.

Arabieren een andere interpretatie geven aan het woord zelfbeschikking in vergelijking met de Nederlandse interpretatie van het woord.

'Zo was onze volkenrechtelijke interpretatie van het woord zelfbeschikking verbonden met een volk dat zich bevindt *op* een territoir. Bij de Palestijnen, die verspreid zijn over verschillende landen van het Midden-Oosten is dit niet het geval, waardoor Nederland onder geen enkele omstandigheid dat woord ten aanzien van hen kan hanteren.'²⁷⁵

Economisch gezien lijken de gevolgen van de oliecrisis voor Nederland mee te vallen. Hoewel er verschillende autoloze zondagen plaatsvinden en de benzine slechts op de bon verkrijgbaar is wordt olie niet schaars. Daarnaast is de vermindering van de olietoevoer naar Nederland niet veel groter in vergelijking met de andere Europese landen als Duitsland, Frankrijk en Denemarken.²⁷⁶ Dat de olie in Nederland niet schaars wordt komt mede door de oliemaatschappijen die verantwoordelijk zijn voor de distributie van olie. Deze maatschappijen regelen de toevoer van olie zodanig dat 'landen die door het olie-embargo waren getroffen vervangende olieleveranties kregen uit niet-Arabische landen'.²⁷⁷ Door dit flexibele systeem ontstaan er nauwelijks olietekorten in Nederland, en vermindert de toevoer in het laatste kwartaal van 1973 slechts met negen procent.²⁷⁸

De Saoedi-Arabische minister van olie, Yamani, erkent in januari 1974 dat de olieboycot tegen Nederland en de Verenigde Staten niet effectief is, het is 'echter bedoeld als een politiek protest en als zodanig beantwoordt het aan zijn doel', aldus Yamani.²⁷⁹ Hoewel er geen sprake is van een tekort aan olie in Nederland krijgt het land wel te maken met de economische gevolgen van de stijging van de olieprijs. Binnen enkele maanden stijgen deze prijzen namelijk met ruim vierhonderd procent. Deze prijsverhogingen gelden echter voor de gehele wereld en niet slechts voor Nederland, waardoor dit niet een direct gevolg is van de beperkte olietoevoer naar Nederland.²⁸⁰

Hoewel de economische gevolgen van de oliecrisis meevallen voor Nederland zijn de politieke gevolgen des te groter. Aan het begin van de oliecrisis wordt veelvuldig verkondigd dat de Nederlandse regering geen 'knieval moest maken voor de oliesjeiks',²⁸¹ maar langzaam schuift het Nederlandse standpunt toch op naar een meer pro-Arabische gedachtengang. Van der Stoel zelf verwoordt dit als een meer 'evenwichtig' beleid, waarmee hij bedoelt dat de regering

²⁷⁵ Memorandum van der Stoel, 30 november 1973, MBZ, inv.nr. 25825.

²⁷⁶ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 149.

²⁷⁷ Ibidem.

²⁷⁸ van Ginkel, *Het Westen en de oliecrisis*, 99-106.

²⁷⁹ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 149.

²⁸⁰ Ibidem.

²⁸¹ van Leeuwen, *Het Woord is aan Nederland*, 22.

beoogt 'thans recht te doen wedervaren aan de legitieme belangen van alle betrokken partijen'.²⁸² Hierbij stelt de minister dat onder alle betrokken partijen niet alleen Israël en de Arabische landen moet worden gerekend, maar ook de Palestijnen, want 'het ligt voor de hand dat aan de Palestijnen op de een of andere manier inspraak zal moeten worden verleend bij de realisering van hun eigen toekomst'.²⁸³

De eerste gelegenheid voor de Nederlandse regering om dit evenwichtige beleid in de praktijk te brengen is de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties eind 1973. Opnieuw komt er een ontwerpresolutie ter stemming waarin 'het onvervreembare recht van het volk van Palestina voor gelijkgerechtigdheid en zelfbeschikking' als een voorwaarde wordt gesteld voor een regeling van het vluchtelingenprobleem.²⁸⁴ De Nederlandse delegatie kan het niet eens zijn met deze resolutie en in overleg met de vertegenwoordigers van de Negen wordt besloten dat alle Negen landen zich van stemming onthouden.

Tijdens het debat over UNRWA, de organisatie van de Verenigde Naties belast met de zorg voor de Palestijnse vluchtelingen, maakt de Nederlandse vertegenwoordiger het nieuwe beleid ten aanzien van de Palestijnen beter duidelijk. Hij verklaart dat de regering 'holds the opinion that the political aspirations of the Palestinians should be given form and substance in the framework, and as an essential element, of a comprehensive peace settlement'.²⁸⁵ Direct hierna kondigt hij aan dat Nederland de bijdrage aan UNWRA verdubbelt, zodat 'the Netherlands will not be found wanting in their support' voor de verbetering van het lot van de Palestijnen.²⁸⁶

Met deze toespraak en met de verdubbeling van de bijdrage aan UNWRA laat Nederland met woorden en daden zien aan de Arabische landen de beleidsverandering serieus te nemen. Van der Stoep ontkent dan ook niet dat het beleid veranderd is onder druk van de Arabische landen en het oliewapen en dat de Nederlandse regering er alles aan doet om de Arabieren te overtuigen van dit veranderende beleid.

'Er wordt wel eens de vraag gesteld of het Nederlandse beleid ten opzichte van het Midden-Oosten gewijzigd is, vooral sedert de jongste ontwikkelingen. De implicatie is dan, dat wij onder de druk van buiten door de knieën zijn gegaan en nu dingen zeggen die wij anders niet zouden hebben gezegd. Ik zou hierover willen opmerken dat het vanzelfsprekend is dat de Regering alle aandacht besteedt aan nieuwe ontwikkelingen, vooral wanneer die zo direct ons eigen land aangaan. Geen regering kan zich veroorloven

²⁸² Nota van de Minister van Buitenlandse Zaken betreffende recente ontwikkelingen in het Midden-Oosten, 16 november 1973, 3.

²⁸³ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1973-1974, 29 november 1973, 1303.

²⁸⁴ *28^e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1973*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 105 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1974), 64. Voor de tekst van de resolutie zie: 'Resolution 3089D', General Assembly, 7 december 1973, online via www.un.org.

²⁸⁵ Verklaring van Fack in Speciale Politieke Commissie, 9 november 1973, in: *Ibidem*, 311.

²⁸⁶ *Ibidem*, 312.

te doen alsof er niets gebeurt, of het nu gaat om het Midden-Oosten dan wel om gebeurtenissen elders in de wereld. Wij hebben niets nagelaten om duidelijk te maken, dat het Nederlandse beleid evenwichtig is en bedoeld is om aan alle gerechtvaardigde verlangens recht te doen wedervaren.²⁸⁷

De PLO als deelnemer aan de plenaire vergadering

In 1974 is er weer een Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, en op deze vergadering zal Nederland, wederom onder druk van de Europese partners, uitspraken doen wat betreft de Palestijnen die verder gaan dan het Nederlandse beleid tot dat moment goedkeurde.

Voorafgaand aan de Vergadering is er al onrust over de mogelijkheid dat het Palestijnse probleem als een onafhankelijk agendapunt wordt besproken en niet meer binnen het kader van de UNRWA. Met 'verschillende gradaties van pessimisme' zijn de landen van de Negen bang voor 'een of meer ontwerp-resoluties, waarin eisen kunnen voorkomen wat betreft de rechten van Palestijnen die verder gaan dan de uitspraken van de Negen van november 1973'.²⁸⁸

Wanneer ook daadwerkelijk een agendapunt wordt ingediend genaamd 'the question of Palestine' heeft de Nederlandse regering geen bezwaar tegen dit nieuwe agendapunt, aangezien 'verzet tegen inscriptie van het agendapunt uitzichtloos is alsmede strikt ongebruikelijk'.²⁸⁹ Deze instructie gaat dan ook naar de permanente vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties, met de toevoeging deze 'gemachtigd is een voorstem uit te brengen, in de veronderstelling dat overige EEG-landen eveneens zullen voorstemmen'.²⁹⁰ Hieruit blijkt al de invloed die de Negen landen op elkaar hebben wat betreft het Nederlandse beleid en het stemgedrag in de Verenigde Naties.

Daarnaast bestaat het vermoeden dat er tijdens het goedgekeurde nieuwe agendapunt een ontwerp-resolutie zal komen waarin de PLO wordt erkend als de enige vertegenwoordiger van de Palestijnen. De Nederlandse regering is wat betreft dit punt van mening dat de desbetreffende partijen eerst zelf moeten uitmaken 'hoe zij hun rechten verwezenlijkt willen zien en door wie'. Aangezien de verschillende Arabische landen het niet eens kunnen worden over de vertegenwoordiging van de Palestijnen 'behoeven Nederland en de overige landen van de Negen naar het wil voorkomen zich hierover nog niet uit te spreken'.²⁹¹ Ook hier blijkt weer de invloed van het overleg tussen de Negen wanneer gesteld wordt dat 'indien evenwel in een

²⁸⁷ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1973-1974, 29 november 1973, 1303.

²⁸⁸ Bericht van Fruin voor van der Stoel, 9 september 1974, PVVN, archiefbloknr. Z192, inv.nr. 893.

²⁸⁹ Bericht van van der Stoel aan Permanente Vertegenwoordiging te New York, 17 september 1974, PVVN, inv.nr. 893.

²⁹⁰ Bericht van van der Stoel aan PV te New York, 20 september 1974, PVVN, inv.nr. 893.

²⁹¹ Memorandum van DAM aan van der Stoel, 12 september 1974, PVVN, inv.nr. 893. Wat betreft de vertegenwoordiging van de Palestijnen is er discussie onder de Arabische landen, aangezien bijvoorbeeld Jordanië van mening is dat de PLO slechts Palestijnen buiten Jordanië mag vertegenwoordigen, terwijl bijvoorbeeld Egypte de PLO als enige vertegenwoordiger van alle Palestijnen ziet.

ontwerpresolutie de PLO wordt genoemd als de enige authentieke vertegenwoordiger van de Palestijnen, overleg van de Negen noodzakelijk zal worden'.²⁹²

Wanneer er inderdaad een ontwerpresolutie op tafel komt over de positie van de PLO duurt het niet lang totdat Van der Stoel zijn bezwaren tegen deze resolutie duidelijk maakt. Als eerste stelt de ontwerpresolutie dat 'the Palestinian people is the principal party to the question of Palestine'.²⁹³ Volgens de minister is het echter maar de vraag of de Palestijnen de belangrijkste partij zijn, gezien de grote belangen van Israël en Jordanië in het conflict. Daarnaast is hij van mening dat het beter is om te spreken van 'Palestinians' in plaats van 'Palestinian people', aangezien de eerste term ook gebruikt is in de verklaring van de Negen van november 1973 en een minder duidelijk beeld geeft over de positie van de Palestijnen.²⁹⁴

Het vervolg van de ontwerpresolutie nodigt de PLO uit 'to participate in the deliberations of the General Assembly on the question of Palestine'.²⁹⁵ Ook hiertegen heeft Van der Stoel bezwaar, want 'ook al zou de PLO als de vertegenwoordiger van de Palestijnen worden aangewezen', dan nog bestaat 'volgens de geldende procedureregels geen mogelijkheid dat de PLO deelneemt aan het debat in de plenaire, aangezien dit recht voorbehouden is aan lidstaten'.²⁹⁶ Hoewel Van der Stoel van mening is dat iedere erkende organisatie wel 'het recht moet hebben in de Verenigde Naties te worden gehoord', is hij geen voorstander van een verklaring van de PLO voor de Algemene Vergadering.²⁹⁷ Dit komt doordat 'toelating van de PLO tot de plenaire, niet alleen waarschijnlijk om een verklaring af te leggen, maar ook om aan het debat deel te nemen, als het ware de Palestijnse staat thans reeds in de AVVN introduceert', wat voor de Nederlandse regering natuurlijk niet wenselijk is.²⁹⁸

De Nederlandse regering is dan ook van mening dat er een Nederlandse tegenstem uitgebracht moet worden tegen de ontwerpresolutie. Hiervoor heeft zij verschillende argumenten, namelijk 'dat de PLO de staat Israël ontkent, dat de precedentwerking die hiervan het gevolg kan zijn niet is te overzien, en dat de *rules of procedure* niet voorzien in mogelijkheid tot spreken van organisaties zoals de PLO in de plenaire'.²⁹⁹ De Nederlandse delegatie is echter geneigd zich te onthouden van stemmen, aangezien dit in het belang is van het gezamenlijke standpunt van de Negen. In deze kwestie is het belangrijk 'de unanimitieit van de Negen te

²⁹² Ibidem.

²⁹³ Bericht van PV te New York aan van der Stoel, 27 september 1974, PVVN, inv.nr. 893.

²⁹⁴ Bericht van van der Stoel aan PV te New York, vertrouwelijk, 30 september 1974, PVVN, inv.nr. 893.

²⁹⁵ Bericht van PV te New York aan van der Stoel, 27 september 1974, PVVN, inv.nr. 893.

²⁹⁶ Bericht van van der Stoel aan PV te New York, vertrouwelijk, 30 september 1974, PVVN, inv.nr. 893.

²⁹⁷ Verslag van de 12^e vergadering van de Nederlandse delegatie naar de 29ste Algemene Vergadering der VN, 14 oktober 1974, MBZ, inv.nr. 15997.

²⁹⁸ Bericht van van der Stoel te New York aan DAM, 4 oktober 1974, PVVN, inv.nr. 893. De AVVN is de Algemene Vergadering der Verenigde Naties.

²⁹⁹ Bericht van DAM aan PV te New York, 11 oktober 1974, PVVN, inv.nr. 893.

handhaven en die te laten prevaleren boven nationale voorkeur'.³⁰⁰ Hieruit blijkt wederom de grote invloed van het politieke overleg tussen de Negen landen van de Europese Gemeenschap.

Uiteindelijk kunnen de Negen landen niet met één stem naar buiten treden; bij de uiteindelijke stemming stemmen Frankrijk, Italië en Ierland voor de ontwerp-resolutie terwijl de overige landen zich onthouden van stemming.³⁰¹ In de stemverklaring zet de Nederlandse afgevaardigde nogmaals de al eerder beschreven argumenten om niet voor de resolutie te stemmen uiteen. De reden waarom niet een tegenstem wordt uitgebracht maar van stemming wordt onthouden wordt ook verklaard. Het is belangrijk om in de Algemene Vergadering te discussiëren over het Palestijnse probleem. De Nederlandse regering is van mening dat 'in deze discussie ook de stem van de Palestijnen moet worden gehoord' en wil daarom niet tegen de ontwerp-resolutie stemmen.³⁰²

Nadat de Nederlandse delegatie zich onthouden heeft van stemming komen er kamervragen aan Van der Stoel over het Nederlandse standpunt ten aanzien van de status van de PLO. De minister antwoordt hierop dat de Nederlandse regering 'bereid is te erkennen dat de PLO in het huidige tijdsgewricht de belangrijkste Palestijnse organisatie is'.³⁰³ Ook komt er een vraag waarom de Nederlandse delegatie geen tegenstem heeft uitgebracht. Hierop verklaart de minister dat er redenen waren om voor de resolutie te stemmen, maar dat er ook enkele bezwaren tegen de resolutie waren. Deze bezwaren achtte de minister echter niet 'van zo doorslaggevende betekenis dat die zouden moeten nopen tot een tegenstem'.³⁰⁴

Om te vieren dat de PLO toegang krijgt tot de Algemene Vergadering organiseert de Egyptische afvaardiging een receptie 'in honour of the Palestinian delegation to the United Nations'. De Nederlandse permanente vertegenwoordiger aanvaardt deze uitnodiging niet, maar stuurt wel zijn tweede man naar de receptie. Deze arriveert echter op de receptie op het moment dat Arafat en de Egyptische gastheer vertrekken, en hoeft daarom geen gesprek aan te gaan met de Palestijnse afgevaardigde.³⁰⁵

Een duidelijke stellingname

Bij de ontwerp-resolutie over de toelating van de PLO tot de Algemene Vergadering onthoudt Nederland zich van stemming. Deze onthouding geeft haar ook de mogelijkheid zich te

³⁰⁰ Bericht van van der Stoel aan PV te New York, zeer vertrouwelijk, 10 oktober 1974, PVVN, inv.nr. 893.

³⁰¹ *29e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1974*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 109 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1975), 19. Voor de volledige tekst van de resolutie zie: 'Resolution 3210', General Assembly, 14 oktober 1974, online via www.un.org.

³⁰² Tekst stemverklaring, bericht van van der Stoel aan PV te New York, zeer vertrouwelijk, 14 oktober 1974, PVVN, inv.nr. 893.

³⁰³ Kamervragen de Brauw, bericht van van der Stoel aan PV te New York, 22 oktober 1974, PVVN, inv.nr. 893.

³⁰⁴ Kamervraag Aantjes, bericht van van der Stoel aan PV te New York, 22 oktober 1974, PVVN, inv.nr. 893.

³⁰⁵ Bericht van PV te New York aan van der Stoel, 14 november, PVVN, inv.nr. 893.

onthouden van commentaar over de bewering in de resolutie dat de PLO de enige vertegenwoordiger is van het Palestijnse volk.³⁰⁶ Het zal echter niet lang meer duren voordat Nederland een duidelijke stelling inneemt. Tijdens het debat over het Palestijnse probleem worden namelijk twee ontwerp-resoluties ingediend over de Palestijnen waarover Nederland, onder druk van de Negen EEG-landen een standpunt moet innemen.

In de eerste van deze twee ontwerp-resoluties, resolutie 3236, gaat het over de rechten van de Palestijnen. De ontwerp-resolutie herhaalt een aantal uitspraken die al in eerdere resoluties zijn gedaan over de onvervreembare rechten van de Palestijnen zoals 'the right to self-determination without external interference' en 'the right to national independence and sovereignty'. Daarnaast wordt het belang benadrukt van deze rechten voor het vredesproces in het Midden-Oosten. Ook worden in de ontwerp-resolutie enkele nieuwe uitspraken over de Palestijnen geïntroduceerd, zoals de erkenning dat de Palestijnen 'a principal party' zijn in het vredesproces in het Midden-Oosten. Ten slotte verklaart de resolutie dat het Palestijnse volk het recht heeft 'to regain its rights by all means in accordance with the purposes and principles of the Charter of the United Nations', en worden alle staten en internationale organisaties opgeroepen het Palestijnse volk te steunen in haar strijd om deze rechten terug te krijgen.³⁰⁷

De andere ontwerp-resolutie die tijdens het agendapunt over Palestina wordt ingediend gaat over een waarnemersstatus voor de PLO. Deze waarnemersstatus houdt in dat de PLO mag deelnemen aan de zittingen van de Algemene Vergadering en aan de zittingen van andere organisaties die onder de verantwoordelijkheid van de Algemene Vergadering vallen. Daarnaast mag ze deelnemen aan alle internationale conferenties die onder auspiciën van de Verenigde Naties worden gehouden.³⁰⁸ Deze ontwerp-resolutie is bijzonder, aangezien er nog nooit een bevrijdingsorganisatie is geweest die deze zelfde rechten heeft verkregen.³⁰⁹

Minister Van der Stoep is het met beide ontwerp-resoluties niet eens. De belangrijkste reden hiervoor is dat beide resoluties niet spreken over Israël en het voortbestaan van deze staat, wat voor de Nederlandse regering het uitgangspunt is van het beleid. Resolutie 3236 wekt op verschillende plaatsen de indruk 'alsof het volk van Palestina bestaat, in welk land Israël de usurpator zou zijn'.³¹⁰ Ook binnen het denkbeeld van de PLO is er geen plaats voor de staat Israël. Zo verklaart Yasser Arafat in zijn speech voor de Algemene Vergadering dat 'when we speak of our common hopes for the Palestine of tomorrow we include in our perspective all Jews now living in Palestine who choose to live with us there in peace and without discrimination'.³¹¹

³⁰⁶ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 154.

³⁰⁷ 'Resolution 3236', General Assembly, 22 november 1974, online via www.un.org.

³⁰⁸ 'Resolution 3237', General Assembly, 22 november 1974, online via www.un.org.

³⁰⁹ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 154.

³¹⁰ Bericht van van der Stoep aan PV te New York, 19 november 1974, PVVN, inv.nr. 893.

³¹¹ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 155.

Hoewel hij stelt dat in het Palestina van de PLO ook Joden welkom zijn ziet hij de staat wel als Palestina en niet als Israël.

Aangezien beide resoluties het bestaan van Israël ontkennen of negeren is het voor de Nederlandse regering onmogelijk om voor de resoluties te stemmen. Van der Stoel wil de beslissing voor een Nederlandse tegenstem of een onthouding van stemmen echter laten afhangen van het overleg tussen de Negen. Om deze reden stuurt hij bijvoorbeeld de Nederlandse afgevaardigde twee verschillende stemverklaringen, één voor een tegenstem en één voor een onthouding van stemming. Bij dit bericht komt het vriendelijke verzoek om deze 'alternatieven niet, ik herhaal nogmaals, niet aan delegatie voor te leggen'.³¹²

De reden hiervoor is dat de Nederlandse regering in principe een tegenstem wil uitbrengen tegen de resoluties en daarbij zoveel mogelijk landen van de Negen wil overhalen om dit ook te doen. Hier blijkt echter weer de grote invloed van de Negen op de buitenlandse politiek van Nederland, want 'indien uw pleidooi geen resultaat mocht hebben en indien met name zowel de BRD als het VK zich onthouden, bent u gemachtigd te verklaring dat Nederland ter wille van de solidariteit tussen de Negen bereid is zijn tegenstem om te zetten in een onthouding'.³¹³ Voorwaarde voor deze Nederlandse onthouding is wel dat er een unanieme stemverklaring wordt gegeven door de Negen waarin 'zal worden gesteld dat de Negen onverkort vasthouden aan de wezenlijke elementen van resolutie 242 en met name aan het recht van alle staten in de regio en dus ook van Israël om te bestaan binnen veilige en erkende grenzen'.³¹⁴

Dit overleg tussen de Negen Europese landen blijkt echter nog niet zo gemakkelijk. Hoewel er in het overleg voorafgaand aan de Algemene Vergadering waarin de resoluties ter stemming komen geprobeerd wordt om een gezamenlijk standpunt uit te dragen wordt dit onmogelijk gemaakt door de Franse vertegenwoordiger, die voor beide resoluties zich wil onthouden van stemming. Een Nederlandse onthouding van stemming wat betreft de rechten van de Palestijnen kan echter alleen gepaard gaan met een tegenstem voor de resolutie over de waarnemersstatus van de PLO.³¹⁵

Een kwartier voordat de Algemene Vergadering begint besluiten 'de negen PV's in arren moede de schade op te nemen en te constateren dat zij zich op de Palestijnse rechtenresolutie zouden onthouden', hierover moet de Nederlandse afgevaardigde echter wel nog contact opnemen met Van der Stoel. Wat betreft de resolutie over de PLO komen de Negen tot de

³¹² Bericht van van der Stoel aan PV te New York, strikt persoonlijk, 22 november 1974, PVVN, inv.nr. 2067.

³¹³ Bericht van van der Stoel aan PV te New York, strikt persoonlijk, 22 november 1974 no. 2, PVVN, inv.nr. 2067. De BRD en het VK zijn natuurlijk de Bondsrepubliek Duitsland en het Verenigd Koninkrijk.

³¹⁴ Ibidem.

³¹⁵ Bericht van PV te New York aan van der Stoel, strikt persoonlijk, 22 november 1974, PVVN, inv.nr. 2067.

conclusie dat hier geen gemeenschappelijk standpunt over te vinden is. Ook besluiten ze geen gemeenschappelijke stemverklaring af te leggen over beide resoluties.³¹⁶ Het lukt de Nederlandse vertegenwoordiger niet meer om contact te hebben met Van der Stoel, maar hij besluit mee te doen met de collectieve onthouding van stemming wat betreft de rechtenresolutie. Bij de resolutie over de waarnemersstatus van de PLO stemt Nederland tegen, Frankrijk is het enige land van de Negen dat niet tegenstemt, maar zich onthoudt van stemming.

Kritiek over de Nederlandse onthouding

Direct na de stemuitslag komt er kritiek op de Nederlandse onthouding wat betreft de resolutie over de rechten van de Palestijnen, zowel vanuit de Tweede Kamer op Van der Stoel als van minister op de Nederlandse permanente vertegenwoordiger, Kaufmann. Deze laatste had volgens Van der Stoel contact met hem op moeten nemen over de Nederlandse onthouding van stemming wat betreft de rechtenresolutie. Kaufmanns instructie was dat 'mocht een stemverklaring als door Nederland gewenst niet tot stand komen dan dient de delegatie mee te delen dat een tegenstem zal worden uitgebracht'.³¹⁷

De reactie van Kaufmann hierop is dat wanneer hij namens Nederland een tegenstem zou uitbrengen, 'dit een voorstem van Frankrijk, mogelijkterwils gevolgd door anderen, zelfs in dit late stadium, had kunnen veroorzaken'.³¹⁸ Daarnaast had hij vanuit de instructie begrepen dat niet zozeer de gemeenschappelijke stemverklaring de doorslaggevende factor moest zijn voor een Nederlandse onthouding, maar dat 'Nederland alleen dan diende tegen te stemmen op de Palestijnse rechtenresolutie indien tenminste Duitsland of een ander EEG land een tegenstem zou uitbrengen'.³¹⁹ Dat er geen gemeenschappelijke stemverklaring van de Negen is uitgesproken valt te betreuren volgens Kaufmann. Hij verklaart echter een poging te hebben gedaan 'om een gemeenschappelijke EEG stemverklaring op te stellen, doch dat, toen bleek dat deze een minimalistisch karakter zou krijgen, besloten werd om terug te vallen op krachtig geformuleerde individuele stemverklaringen', aangezien het 'voor Nederland van groot belang is zo krachtig mogelijke uitspraken van alle EEG landen te krijgen'.³²⁰

Van der Stoel is het met Kaufmann eens wat betreft het standpunt dat Frankrijk bij een Nederlandse tegenstem zelf vóór de resolutie had gestemd. Daarnaast beseft hij goed dat er geen tijd meer was voor Kaufmann om contact met hem op te nemen. Desalniettemin is hij van

³¹⁶ Voor het verloop van de bijeenkomst van de Negen zie: bericht van PV te New York naar van der Stoel, strikt persoonlijk, 22 november 1974, PVVN, inv.nr. 2067.

³¹⁷ Persoonlijke brief van van der Stoel aan Kaufmann, 23 december 1974, PVVN, inv.nr. 2067.

³¹⁸ Bericht van PV te New York aan van der Stoel, strikt persoonlijk, 22 november 1974, PVVN, inv.nr. 2067.

³¹⁹ Ibidem.

³²⁰ Bericht van PV te New York aan van der Stoel, voor de minister persoonlijk, 25 november 1974, PVVN, inv.nr. 2067.

mening dat de Nederlandse delegatie een tegenstem had moeten uitbrengen. 'Zowel jij als ik zijn door het terugkomen van Frankrijk op de aanvankelijke instemming met de gemeenschappelijke tekst volledig verrast geweest. Dit neemt niet weg dat mijn instructie in de gegeven omstandigheden in feite alleen een tegenstem toeliet'.³²¹

Ook Van der Stoel krijgt kritiek op het optreden van de Nederlandse delegatie tijdens de Algemene Vergadering.³²² Opvallend aan zijn reactie op deze kritiek is dat hij niet vertelt over de discussie tussen de vertegenwoordigers van de Negen en het feit dat hij zelf ook van mening is dat een tegenstem beter zou zijn geweest. In een verklaring naar de Tweede Kamer verdedigt de minister juist de onthouding van stemming van de Nederlandse delegatie, en stelt hij dat het niet logisch was om tegen de resolutie van de Palestijnse rechten te stemmen.

Volgens Van der Stoel waren er enkele redenen om juist te onthouden van stemming in plaats van een tegenstem uit te brengen. De eerste reden hiervoor is dat 'een tegenstem zou kunnen worden uitgelegd als een stem tegen de gedachte aan een nationale identiteit van de Palestijnen, een gedachte die wij op zichzelf wel onderschrijven, (...), een gedachte overigens die ook voorkomt in de verklaring van de Negen'.³²³ In de evenwichtige politiek die Nederland wat betreft het buitenlandse beleid wil voeren is het namelijk belangrijk dat er een samenhang is tussen zowel 'de eerbiediging van de integriteit van de staat Israël binnen veilige en erkende grenzen, als het recht doen aan de legitieme verlangens en rechten van de Palestijnen'.³²⁴ Ook Den Uyl benadrukt dit argument wanneer hij stelt dat een tegenstem 'de indruk zou wekken dat de Nederlandse regering de politieke dimensie van het Palestijnse probleem ontkent'.³²⁵

De andere reden om zich van stemming te onthouden was een tactische reden die 'samenhangt met de positie van Nederland in het kader van de Negen'.³²⁶ Als Nederland tegen de resolutie had gestemd, dan had ze zich afgezonderd van de andere landen van de Negen, die allemaal zich van stemming wilden onthouden.³²⁷ Hoewel het beleid van de regering ten aanzien van het politieke overleg tussen de Negen luidt dat het 'deelnemen aan dit overleg niet automatisch betekent dat wij ons altijd maar moeten aansluiten bij een meerderheidsopvatting van de Negen',³²⁸ laat de minister hier wel doorschemeren dat de Nederlandse regering 'wilde voorkomen dat zij bij de Arabische landen te boek zou staan als het enige land van de Negen (...) dat tegen een resolutie over de Palestijnse rechten had gestemd'.³²⁹

³²¹ Persoonlijke brief van van der Stoel aan Kaufmann, 23 december 1974, PVVN, inv.nr. 2067.

³²² van Leeuwen, *Het Woord is aan Nederland*, 24.

³²³ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1974-1975, 27 november 1974, 1582. Met de verklaring van de Negen bedoelt van der Stoel de verklaring van 6 november 1973.

³²⁴ *Handelingen der Eerste Kamer*, zitting 1974-1975, 27 november 1974, 101.

³²⁵ *Ibidem*.

³²⁶ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1974-1975, 27 november 1974, 1583.

³²⁷ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 156.

³²⁸ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1974-1975, 27 november 1974, 1583.

³²⁹ Soetendopr, *Pragmatisch of Principieel*, 156.

Deze laatste reden die Van der Stoel aanbrengt om de onthouding van stemming te rechtvaardigen roept de grootste kritiek op in de Tweede Kamer. Hoewel verschillende kamerleden aangeven het argument te begrijpen, zijn ze wel van mening dat de Nederlandse delegatie bij haar standpunt had moeten blijven.³³⁰ Zo stelt van Rossum dat er teveel van het Nederlandse beleid 'op het EEG-altaar wordt geofferd'³³¹ en Aantjes is van mening dat 'een goed geweten en politieke moraal boven materieel belang dienen te gaan. Laat Nederland ten aanzien van het Midden-Oosten een beleid voeren, waarbij nationaal en internationaal het eenmaal verworven respect blijft behouden. "Dare to stand alone", bewaar uw eer en karakter'.³³²

³³⁰ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1974-1975, 27 november 1974, 1584, 1586

³³¹ *Ibidem*, 1587.

³³² *Ibidem*, 1584.

6. Epiloog

Onder druk van de Negen landen van de Europese gemeenschap en ondanks grote kritiek vanuit de Tweede Kamer verandert het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen langzaam. Uiteindelijk leidt dit ertoe dat de Nederlandse regering de politieke rechten van de Palestijnen meerdere malen erkend in bijvoorbeeld de Verenigde Naties en in het kader van de Negen. Dit is echter nog niet het einde van de ontwikkelingen in het Nederlandse beleid ten aanzien van het Midden-Oosten.

Tijdens de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties van 1975 worden er opnieuw ontwerp-resoluties ingediend over de rechten van de Palestijnen en de status van de PLO als enige vertegenwoordiger van de Palestijnen.³³³ Nederland besluit tegen de verschillende resoluties te stemmen, samen met andere landen van de Negen zoals Denemarken, België, Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk. Dit is opvallend, aangezien Nederland zich het jaar daarvoor bij resoluties met dezelfde strekking had onthouden van stemming. Nu waren er echter meer landen van de Negen die tegen de resoluties stemden, waardoor Van der Stoel niet bang hoefde te zijn dat Nederland alleen zou staan in haar beslissing.³³⁴

Hoewel dit lijkt alsof het Nederlandse beleid wat betreft de Palestijnen een stap terug gaat is dit niet het geval. Minister Van der Stoel stelt dat erkenning van de PLO nu nog niet mogelijk is aangezien de organisatie terrorisme steunt en hierdoor de veilige grenzen van Israël in gevaar brengt. Mocht de PLO bereid zijn 'uit te spreken, dat zij het voortbestaan van Israël achter veilige en erkende grenzen aanvaardt als uitgangspunt voor een vredesregeling', dan is er ook ruimte voor de gedachte aan erkenning van de PLO.³³⁵ Daarnaast benadrukt de minister dat 'de Nederlandse opvatting is, dat het Palestijnse volk legitieme rechten heeft, die verwezenlijking dienen te vinden'. Hoe deze verwezenlijking plaats moet vinden weet Van der Stoel niet, dat 'is een zaak van de partijen, die onmiddellijk betrokken zijn bij het conflict'.³³⁶

Waar Van der Stoel nog niet weet hoe vorm en gestalte te geven aan deze legitieme rechten hebben Italië en Frankrijk hier duidelijk wel een mening over. Al ten tijde van de oliecrisis verklaren deze landen dat de Palestijnen recht hebben op een eigen 'homeland'.³³⁷ De grote invloed van deze twee landen op het standpunt van de Negen komt naar voren wanneer tijdens de eenendertigste zitting van de Algemene Vergadering een gezamenlijke verklaring namens de Negen wordt afgelegd door de Nederlandse afgevaardigde. In deze verklaring wordt

³³³ Het gaat hier om resoluties 3375 en 3376 van de General Assembly.

³³⁴ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 159. Voor het verloop van de stemming zie: *30e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1975*, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 116 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1976), 23.

³³⁵ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1975-1976, 22 november 1975, 1042.

³³⁶ *Ibidem*.

³³⁷ Soetendorp, *Pragmatisch of Principieel*, 160.

benadrukt dat de Palestijnse politieke rechten een belangrijk onderdeel zijn van het vredesproces en dat de Negen erkennen dat bij de totstandkoming van een rechtvaardige en blijvende vrede rekening moet worden gehouden met de legitieme rechten van de Palestijnen'.³³⁸ Hieraan wordt toegevoegd dat naar de opvatting van de Negen 'de uitoefening van het recht van het Palestijnse volk om daadwerkelijk uitdrukking te geven aan zijn nationale identiteit een territoriale basis met zich mede zou kunnen brengen in het kader van een vredesregeling, welke het resultaat zal zijn van onderhandelingen'.³³⁹

Volgens Van der Stoep zijn deze uitspraken geen wijziging van het beleid, maar slechts een meer precieze uitwerking van de verklaring van de Negen van november 1973. Hij benadrukt dat dat deze verklaring 'niets bevat wat niets reeds eerder in ook door Nederland betrokken standpunten was opgenomen'.³⁴⁰ Nadat hierop verschillende kamervragen worden gesteld over het evenwichtige beleid van Nederland, dat steeds meer zou doorslaan naar de Arabische kant, antwoordt de minister dat er in het beleid van de Regering met betrekking tot het Midden-Oosten geen wijziging is gekomen en dat met name het evenwichtige karakter daarvan ten volle blijft gehandhaafd 'met inachtneming van de zich voltrekkende ontwikkelingen'.³⁴¹

In 1977 besluiten de Negen landen van de Europese Gemeenschap een nieuwe verklaring uit te brengen over het gezamenlijke beleid ten aanzien van het Midden-Oosten. De bedoeling is dat door deze verklaring 'het standpunt betreffende een vreedzame oplossing van het Midden-Oostenconflict opnieuw zou worden toegelicht en gepreciseerd'.³⁴² Op 29 juni bereiken de verschillende minister van de Negen overeenstemming over een gezamenlijke verklaring. Hierin bevestigen de Negen 'hun overtuiging dat een oplossing voor het geschil in het Midden-Oosten slechts mogelijk is indien het legitieme recht van het Palestijnse volk om metterdaad uitdrukking te geven aan zijn nationale identiteit, wordt geconcretiseerd, waarbij rekening zou moeten worden gehouden met de behoefte aan een eigen land voor het Palestijnse volk'.³⁴³

Stap voor stap is het Nederlandse standpunt ten aanzien van de Palestijnen veranderd. Een probleem dat in 1965 nog nauwelijks aandacht kreeg is tien jaar later een politiek probleem geworden van een volk dat recht heeft op een 'homeland'.

³³⁸ *Handelingen der Eerste Kamer*, bijlagen, zitting 1976-1977, rijksbegroting 1977, 14100, hoofdstuk V, no. 72b, 8.

³³⁹ *Ibidem*.

³⁴⁰ *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1976-1977, 3 februari 1977, 2956.

³⁴¹ *Ibidem*, aanhangsels, kamervraag no. 780, 21 februari 1977, 1561.

³⁴² *Ibidem*, zitting 1977, aanhangsels, kamervraag no. 341, 12 augustus 1977, 695.

³⁴³ Brief van de minister van Buitenlandse Zaken, 15 juli 1977, *Handelingen der Tweede Kamer*, zitting 1977, bijlagen, 14100, hoofdstuk V, no. 44, 2.

7. Conclusie

Tot aan de Zesdaagse Oorlog is het Palestijnse vluchtelingenprobleem een onderbelichte kant van het Arabisch-Israëliësch conflict en heeft een oplossing van het probleem geen prioriteit voor de verschillende partijen in het conflict. Ook de Nederlandse regering is, hoewel er enige sympathie wordt uitgesproken naar de Arabieren toe, niet bezig met de Palestijnse vluchtelingen en ze neemt het standpunt in dat het voortbestaan van Israël het belangrijkste is. De Zesdaagse Oorlog zorgt echter voor een verandering hierin, wanneer de Palestijnen een groeiend nationaal besef krijgen en dit internationaal gaan uiten. Enkele jaren voor de oorlog is de PLO opgericht, welke het Palestijns nationalisme nieuwe energie geeft.

De eerste Nederlandse minister die in deze scriptie ter sprake is gekomen is minister Luns, een man met een passie voor Israël. De Zesdaagse Oorlog zorgt ervoor dat de Palestijnen onder de aandacht van Luns komen, iets wat duidelijk wordt wanneer hij als eerste minister uitspreekt dat er een oplossing moet komen voor het vluchtelingenprobleem. De minister krijgt een groeiende belangstelling voor de Palestijnse zaak en bezoekt meerdere malen de Arabische landen in het Midden-Oosten, waarbij hij een tussenpersoon probeert te zijn tussen Israël en haar Arabische buurlanden. Hoewel de sympathie van Luns voor de Palestijnen door deze bezoeken groeit, uit deze zich in eerste instantie vooral in woorden en niet in daden. Hij is ervan overtuigd dat er een eerlijke oplossing moet worden gevonden voor het vluchtelingenprobleem, maar onder zijn leiding blijft het Palestijnse probleem slechts een humanitair probleem.

In eerste instantie lijkt de volgende minister, Schmelzer, het beleid van Luns te continueren. Toch is Schmelzer de eerste die zich in het openbaar uitspreekt vóór de Palestijnen. Tijdens de 27e zitting van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties wordt een resolutie ingediend over de rechten van de Palestijnen. In het overleg tussen de Negen landen van de Europese gemeenschap besluiten de Negen om als één blok op te treden. Ondanks enkele bezwaren die de Nederlandse regering heeft tegen de resolutie wordt er daarom toch een Nederlandse stem vóór de resolutie uitgebracht, waarbij voor het eerst duidelijk wordt hoe groot de invloed van de Europese politieke samenwerking is op het Nederlandse buitenlandse beleid.

De laatste minister die in deze scriptie naar voren komt is Van der Stoep. Wat betreft het Arabisch-Israëliësch conflict heeft hij de grootste crisis meegemaakt wanneer Nederland door de Arabische landen geboycot wordt tijdens en na de Oktoberoorlog van 1973. Hoewel de minister aan het begin van deze boycot van olietoevoer nog stelt dat Nederland niet zal buigen voor het oliewapen verandert dit standpunt opnieuw onder druk van de Negen. In een verklaring die gezamenlijk door de Negen wordt afgelegd staat te lezen dat de legitieme rechten van de

Palestijnen belangrijk zijn voor een vredesverdrag. Vanaf dat moment verandert het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen stapje voor stapje. Het beleid wordt onder druk van de Negen steeds meer gepreciseerd om uiteindelijk uit te komen bij het feit dat ook de Nederlandse regering van mening is dat er bij een vredesverdrag rekening zal moeten worden gehouden met het legitieme recht van de Palestijnen om te verlangen naar een eigen land.

Beantwoording onderzoeksvraag

In deze scriptie is het duidelijk geworden dat er een bepaalde verandering heeft plaatsgevonden in het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen. Waar aan het begin van de regeerperiode van minister Luns nog sprake is van een vluchtelingenprobleem met een humanitaire oplossing verandert dit langzaam naar het standpunt dat er sprake is van een Palestijns volk waarvoor een politieke oplossing en een eigen land gevonden moet worden. Ten tijde van de oliecrisis stelden verschillende kranten dat de verklaring van de Negen op 6 november een duidelijke ommekeer was in het Nederlandse beleid. Dit onderzoek heeft echter uitgewezen dat er niet zozeer één moment is vast te stellen waarop het Nederlandse beleid duidelijk veranderde.

Hoewel er natuurlijk verschillende momenten zijn geweest waarop een nieuw standpunt werd uitgesproken, zoals de Nederlandse stem vóór resolutie 2949 onder Schmelzer, en de verklaring van de Negen van 6 november zijn deze uitspraken het gevolg van een langzame ontwikkeling. Zoals ook Schaper, Hellema en van Leeuwen stellen is de verandering in het Nederlandse beleid het gevolg van een jarenlange koersverandering die al begint onder minister Luns, maar pas ten tijde van Schmelzer en Van der Stoel vorm en gestalte krijgt. Hoewel minister Luns voorzichtige stappen neemt en minister Van der Stoel de grootste veranderingen teweeg brengt ligt het zwaartepunt van de ontwikkeling tijdens het ministerschap van Schmelzer, wanneer hij voor het eerst uitspraken doet ten gunste van de Palestijnen.

De onderzoeksvraag van deze scriptie was de vraag in hoeverre de omslag in het Nederlandse beleid een gevolg was van interne ontwikkelingen in de visies van ministers dan wel een gevolg van externe druk van de Europese partners. De belangrijkste vraag van deze scriptie is daarom niet zozeer wanneer deze omslag plaats heeft gevonden, maar wat de oorzaak is van deze verandering in het Nederlandse beleid. Het feit dat er niet sprake is van één bepaald moment van verandering, maar van een jarenlange geleidelijke ontwikkeling maakt het echter lastig een precieze oorzaak aan te wijzen voor deze verandering. De ontwikkeling van het beleid heeft jaren geduurd, en is gevormd onder invloed van verschillende factoren.

De eerste stappen voor de omslag van het beleid worden gemaakt door Luns, wanneer hij, door zijn veranderende ideeën, toenadering zoekt tot de Arabische landen. Vervolgens stemt Schmelzer voor een resolutie over de Palestijnen aangezien hij het belangrijk vindt dat de Negen

landen van de Europese Gemeenschap hetzelfde standpunt innemen en deze landen druk op hem uitoefenen om voor de Palestijnen te stemmen. Uiteindelijk neemt Van der Stoep dan de laatste stap wanneer hij, wederom onder druk van de Europese Gemeenschap, een pro-Palestijns standpunt inneemt tijdens de oliecrisis en later tijdens de Algemene Vergaderingen van de Verenigde Naties.

Duidelijk is geworden dat de grootste veranderingen – het stemmen voor bepaalde resoluties en het geven van nieuwe verklaringen – plaats hebben gevonden binnen het kader van de politieke samenwerking van de Negen landen van de Europese Gemeenschap of onder druk van deze landen. De Negen landen vinden het dermate belangrijk om steeds met een gezamenlijk standpunt naar buiten te treden dat hiervoor individuele standpunten moeten wijken. Hoewel onder kritiek van de Tweede Kamer en de publieke opinie buigen Schmelzer en Van der Stoep voor de druk van de acht andere Europese landen.

Hoewel de externe druk van de Europese Gemeenschap om een gezamenlijk standpunt uit te dragen de belangrijkste oorzaak is voor de verandering van het Nederlandse beleid ten aanzien van de Palestijnen hebben ook interne factoren een rol gespeeld. De persoonlijke meningen van Luns en Schmelzer hebben een rol gespeeld in het Nederlandse beleid, Luns door toenadering te zoeken tot de Arabische landen en Schmelzer door zijn gedachten over het belang van een politieke eenheid van de Europese Gemeenschap. Om de onderzoeksvraag te beantwoorden kan na dit onderzoek gesteld worden dat een combinatie van interne en externe factoren het Nederlandse beleid zodanig beïnvloedt heeft dat het Nederlandse standpunt ten aanzien van de Palestijnen langzaam is veranderd.

In de inleiding zijn verschillende onderzoeken besproken waarin de auteurs in meer of mindere mate aandacht besteden aan de Palestijnse vluchtelingen. Waar de verschillende auteurs het over eens zijn en wat ook in dit onderzoek naar voren is gekomen is dat er geen sprake is geweest van een omslagmoment maar van een geleidelijke verandering. Tegelijkertijd verschillen de auteurs van mening over de oorzaak van deze ontwikkeling.

Van Leeuwen stelt in haar onderzoek dat Schmelzer 'zich huiverig toonde' om de politieke rechten van de Palestijnen te erkennen.³⁴⁴ Uit dit onderzoek is echter naar voren gekomen dat dit zeker niet het geval is en dat Schmelzer zelfs de eerste minister is die deze politieke rechten in het openbaar erkent. Verder legt Van Leeuwen het zwaartepunt van de ontwikkeling van het beleid pas ten tijde van de oliecrisis, terwijl dit al in 1972 is, tijdens het ministerschap van Schmelzer.

Tegelijkertijd legt Soetendorp het zwaartepunt van de ontwikkeling ten tijde van Luns, terwijl dit juist weer te vroeg is. Hoewel de denkbeelden van Luns de basis vormen van de

³⁴⁴ van Leeuwen, *Het woord is aan Nederland*, 34.

beleidsverandering ten aanzien van de Palestijnen heeft hij het niet aangedurfd openlijk deze standpunten uit te dragen. De minister heeft echter wel een begin gemaakt waar Schmelzer en Van der Stoep konden voortborduren. De belangrijkste reden voor dit verschil in conclusies tussen Van Leeuwen, Soetendorp en dit onderzoek is dat ten tijde van hun onderzoeken de archieven die de bron zijn voor dit onderzoek nog niet beschikbaar waren. Hierdoor misten beide auteurs belangrijk bronnenmateriaal voor hun onderzoeken.

Opvallend is echter dat Schaper ook nog niet kon beschikken over dit archiefmateriaal, maar dat zijn conclusie wel aansluit bij de conclusie van dit onderzoek, namelijk dat een combinatie van interne en externe factoren een geleidelijke ontwikkeling in gang hebben gezet. Hij legt het zwaartepunt van deze ontwikkeling bij het ministerschap van Schmelzer, die onder druk van de Europese Gemeenschap bepaalde keuzes maakt, een conclusie die door dit onderzoek verder gesteund wordt.

8. Literatuur

Geraadpleegde archieven

Kabinet van de Minister-President, 1940-1979. (Afkorting: KMP).

Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1965-1974. (Afkorting: MBZ).

Nederlandse Permanente Vertegenwoordiging bij de Verenigde Naties te New York, 1955-1974. (Afkorting: PVVN).

Geraadpleegde werken

Ammerlaan, R., *Het verschijnsel Schmelzer, uit het dagboek van een politieke teckel* (Leiden, Sijthoff: 1973).

Beleid Beschouwd, jaargang 1967 t/m jaargang 1975.

Beleidsprogramma regering 2007-2011. Online via www.regering.nl. (21 juli 2009).

Blekendaal, M., en S. van Melick, 'Nederland en de politieke erkenning van de PLO', *Historisch Nieuwsblad*, no. 5 (2006).

Bornewasser, J.A., *Katholieke Volkspartij 1945-1980. Band II, heroriëntatie en integratie 1963-1980* (Nijmegen, Valkhof Pers: 2000).

Brill, P., 'De oliemaatschappijen hebben in Rotterdam miljarden geïnvesteerd, dat geven ze niet zomaar op', *Groene Amsterdammer*, 7 november 1973.

Cleveland, William L., *A history of the modern Middle East* (Oxford: 1994).

'EG eensgezind over Midden Oosten', *De Volkskrant*, 7 november 1973.

Farsoun, Samih K, en Christina E. Zacharia, *Palestine and the Palestinians* (Oxford: 1997).

Gelvin, James L., *The Israel-Palestine Conflict, One Hundred Years of War* (Cambridge, University Press: 2005).

Ginkel, van, J., *Het Westen en de oliecrisis* (Den Haag: 1978).

Grünfeld, F., *Nederland en het Nabije Oosten*

Hamid, Rashid, 'What is the PLO?' *Journal for Palestine Studies*, vol. 4, no. 4 (1975), 90-109.

Handelingen der Eerste en der Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1947-1948 t/m zitting 1974-1975.

Hellema, D., Wiebes, C. en Witte, T., *Doelwit Rotterdam. Nederland en de oliecrisis 1973-1974* (Den Haag, Sdu Uitgevers: 1998).

- Houten, A. van den en M. Kopuit, *De evenwichtige politiek van Nederland: wij staan achter Israël, wij stonden achter Israël, wij hebben achter Israël gestaan* (Amstelveen, Amphora Books: 1981).
- 'Interview met de Minister-President, TV Ned.2, 26 oktober 1973', *Beleid Beschouwd*, 31 oktober 1973, nr. 2604.
- Jaarboek van het Ministerie van Buitenlandse Zaken* (Den Haag, Staatsdrukkerij), 1964-1965 t/m 1974-1975.
- 'Keerpunt '73?', *Het Parool*, 8 november 1973.
- Keesings Historisch Archief*, Jaargang 1965 t/m 1975.
- Kersten, Albert, *Luns. Een politieke biografie* (Amsterdam, Boom: 2010).
- Leeuwen, van, M., e.a., *Het woord is aan Nederland. Thema's van Buitenlands Beleid in de jaren 1966-1983* (Den Haag, Staatsuitgeverij; 1983).
- Leeuwen, van, M., *Palestijns labyrint. Achtergronden van de volksopstand* (Den Haag: 1989).
- Lindholm Schulz, Helena, *Between Revolution and Statehood: Reconstruction of Palestinian Nationalisms* (Göteborg: 1996).
- Lipschits, I., *Verkiezingsprogramma's: Verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal 1977, 1981* (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1977, 1981).
- Maas, P.F., *Kabinetformaties 1959-1973* (Den Haag, Staatsuitgeverij: 1982).
- Mandel, Neville J., *The Arabs and Zionism before World War I* (Berkeley: 1976).
- Morris, B., *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited* (Cambridge University Press: 2004).
- Muslih, Muhammad, 'Arab Politics and the Rise of Palestinian Nationalism', *Journal of Palestine Studies* vol. 16, no. 4 (1987), 77-94.
- Muslih, Muhammad, *The Origins of Palestinian Nationalism* (New York: 1988).
- 'Neutraliteit', *De Volkskrant*, 7 november 1973.
- O'Ballance, Edgar, *No victor, no vanquished: the Yom Kippur War* (California, Presidio Press: 1978).
- Oren, Michael B., *Six days of war: June 1967 and the making of the modern Middle East* (Oxford, University Press: 2002).
- Öke, Mim Kemal, 'The Ottoman empire, zionism, and the question of Palestine (1880-1908)', *Journal of Palestine studies* vol. 14, no. 3 (1982), 329-341.
- Pappé, Ilan, ed., *The Israel/Palestine Question* (Londen, Routledge: 1999).
- Peeters, Frans, *Gezwoeren Vrienden. Het geheime bondgenootschap tussen Nederland en Israël* (Amsterdam: 1997).

Plas, M. van der, *Luns: Ik herinner mij... Vrijmoedigen herinneringen van Mr. J.M.A.H. Luns zoals verteld aan Michel van der Plas* (Leiden, Sijthoff: 1971).

Porath, Yehoshua, *The Emergence of the Palestinian Arab National Movement, 1918-1929* (Londen: 1974).

Schaper, H.A., 'Nederland en het Midden-Oostenconflict. Het regeringsbeleid in de jaren 1967-1973', *Internationale Spectator*, april 1975, 229-242.

Smith, Charles D., *Palestine and the Arab-Israeli conflict* (New York: 1992).

Soetendorp, R.B., *Pragmatisch of Principieel. Het Nederlandse beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict* (Leiden, Uitgeverij Martinus Nijhoff: 1983).

Sus, Ibrahim, 'Western Europe and the October War', *Journal of Palestine Studies* vol. 3, no. 2 (1974), 65-83.

'The Balfourdeclaration', tekst online via <http://www.mideastweb.org/mebalfour.html>, (geraadpleegd op 9 april 2010).

'Van der Stoels mislukking', *Haagse Courant*, 7 november 1973.

Wermes-Kerken, van, P.C., 'Houding van minister Van der Stoel gaf stoot tot oliestop', *Algemeen Dagblad*, 25 oktober 1973.

Resoluties van de Verenigde Naties

'Resolution 181, General Assembly, 29 november 1947.

'Resolution 194 (III)', General Assembly, 11 december 1948.

'Resolution 242', Security Council, 22 november 1967.

'Resolution 302 (IV)', General Assembly, 8 december 1949.

'Resolution 2535', General Assembly, 10 december 1969.

'Resolution 2628', General Assembly, 4 november 1970.

'Resolution 2672C', General Assembly, 8 december 1970.

'Resolution 2792D', General Assembly, 6 december 1971.

'Resolution 2851', General Assembly, 20 december 1971.

'Resolution 2949', General Assembly, 8 december 1972.

'Resolution 2963E', General Assembly, 13 december 1972.

'Resolution 3089D', General Assembly, 7 december 1973.

'Resolution 3210', General Assembly, 14 oktober 1974.

'Resolution 3236', General Assembly, 22 november 1974.

'Resolution 3237', General Assembly, 22 november 1974.

Uitgaves van het Ministerie van Buitenlandse Zaken

3e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1948-1949, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1949).

4e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1949, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1950).

8e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1953, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 35 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1954).

22e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1967, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 87 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1968).

23e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1968, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 93 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1969).

24e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1969, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 96 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1970).

25e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1970, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 98 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1971).

26e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1971, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 100 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1972).

27e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1972, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 102 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1973).

28e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1973, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 105 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1974).

29e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1974, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 109 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1975).

30e Algemene Vergadering der Verenigde Naties 1975, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken no. 116 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1976).

Het Midden-Oosten en de Verenigde Naties IV, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 86 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1967).

Palestina in de Verenigde Naties, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 6 (Den Haag, Staatsdrukkerij: 1947).

Palestina in de Verenigde Naties: Tweede Algemene Vergadering, Uitgave van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, no. 10 (Den Haag, Staatsuitgeverij: 1948).